

246 zprávy '87

KRAJSKÉHO
VLASTIVĚDNÉHO MUZEA
V OLOMOUCI

1.
Kruhová pečeť města Ostravy,
1575—1615
Popis pečetí, č. 1, str. 30
Foto: Hana Kunzová

2.
Kruhová pečeť města Ostravy,
1667—1803
Popis pečetí, č. 6, str. 31
Foto: Hana Kunzová

3.
Oválná pečeť města Ostravy,
1584—1593
Popis pečetí, č. 2, str. 30
Foto: Vladimír Bittner

4.
Kruhová pečeť města Ostravy,
1620—1668
popis pečetí, č. 3, str. 30
Foto: Vladimír Bittner

Vyobrazení 1—8 na stranách obálky patří k článku V. Kejlý: Pečeti města Ostravy ve fondech olomoucké pobočky SOA Opava, str. 29—32

Libor Jan

PEČETI RYTÍŘSKÝCH DUCHOVNÍCH ŘÁDŮ V ČECHÁCH A NA MORAVĚ 1189—1310 (S PŘÍHLÉDNUTÍM K DALŠÍMU VÝVOJI)

DIE SIEGEL DER GEISTLICHEN RITTERORDEN IN BÖHMEN UND MÄHREN IN DEN JAHREN 1189—1310 (UNTER BERÜCKSICHTIGUNG DER WEITEREN ENTWICKLUNG)

Od počátku 12. století sledujeme vznik nových církevních řádů, jimž jsou, na rozdíl od stávajícího benediktinského mnišství, přisouzeny speciální úkoly — kázání a duchovní péče, ošetřování nemocných, budování špitálů a strážení mostů, ochrana poutníků a vykupování vězňů. Tato specializace má přímou vazbu s propagací sociálního učení církve o tělesných a duchovních almužnách¹.

V rámci tohoto dění pak vzniká „novum militiae genus“, jehož poslání vysvětluje hned v počátku svého traktátu *De laude novae militiae* vášnivý propagátor křížových výprav a stejně zanícený mystický filozof a teolog Bernard z Clairvaux². „Nova militia, militia Christi templique Salomonici“, templáři, jsou prvním řádem, v němž jsou spojeny ideály mnišské chudoby, pokory a skromnosti s povinností aktivního boje s nevěřícími. Původně skromné bratrstvo, založené v letech 1118/1119, se v krátké době pod svým velmistrem Hugem de Payns, jemuž byl adresován Bernardův spis, stává mocnou a rozvětvenou organizací³. Po vzoru templářů se militarizoval i další řád, který vznikl z volného špitálního společenství, přidruženého ke kostelíku sv. Jana Almužníka a navazujícího na tradice starších jeruzalémských špitálů — johanité. Pevně se institucionalizovali pod mistrem Gerhardem r. 1113, jak vyplývá z privilegia papeže Paschala II.⁴ V průběhu doby se změnil patron řádu na Jana Křtitele, světce podstatně „renomovanějšího“, a ve statutech velmistra Rogera de Moulins z r. 1182 se již hovoří o rytířích jako o plnoprávné složce⁵. Ze špitálních bratrstev Němců v Jeruzalémě a v Akkonu se r. 1190 konstituuje nový řád, který se pod názvem „Hospitale sancte Marie domus Theutonice in Jerusalem“ stává třetím rytířským řádem r. 1198⁶.

S šířením těchto řádů souvisí velmi úzce otázka jejich organizačního principu. Máme-li se zabývat problematikou sfragistickou, je nutné pokusit se objasnit nejdříve řádovou organizaci pomocí historických pramenů a na sfragistickém materiálu posléze ujasněná schemata dokumentovat, případně i doplňovat, v čemž vidíme odpovídající roli sfragistiky jako pomocné vědy historické.

Z novějších prací se výše uvedených otázek týká Svátkova studie „Organizace řeholních institucí v českých zemích a péče o jejich archivy“⁷, jde však bohužel o zpracování silně schematické a navíc zatížené četnými omyly. Podstatně přínosnějším se jeví příspěvek J. Cinka⁸, posuzující faktor provinční v administrativě jednotlivých řádů; u rytířských duchovních řádů však nedostatek srovnávacího materiálu nedovolil autoru předvést spolehlivý nástin situace. Námi zkoumané řády nepřicházely do českých zemí podle uvedené chronologie vzniku, jejich usazení bylo ovlivňováno mnoha faktory, mezi nimiž můžeme nalézt vnitropolitické, ekonomické, ale i módní zájmy.

Jako první u nás zdomácní johanité díky podpoře krále Vladislava II., jenž vlastní iniciativu přenechal svému kancléři Gervasiovi a jeho vnu-ku či synovi⁹ Martinovi, pražskému proboštu, jak jsme zpraveni listinou, kladenou do let 1158—1169, zpravidla však blíže k druhému datu¹⁰. Jako první vznikl pražský konvent „in pede pontis“, osazený podle mínění V. Novotného přímo z řádového centra v Jeruzalémě¹¹. S touto domněnkou nejnověji polemizuje I. Hlaváček¹², vycházející ze skutečnosti, že v Rakousku již od poloviny padesátých let 12. stol. fungovala johanitská sídla (konvent v Mailbergu¹³) a příchod řádových členů se dal „infiltrací“ z Rakous¹⁴. Tomuto předpokladu však odporují vlastní diplomatické styky Vladislava II. s velmistrem řádu Raymondem de Puy¹⁵, dále fakt, že Vladislavův bratr Jindřich přijal v šedesátých letech století fraternitu řádu přímo v Jeruzalémě¹⁶ a naprostá absence filiačního vztahu pražského konventu k mailberskému. Sledujme nyní zařazení Čech a Moravy do vyššího řádového správního celku.

R. 1181 je připomínán Bernard, „prior Boemie“¹⁷, a o rok později je rozsah jeho funkce rozšířen o Polsko a Pomořany¹⁸. R. 1186 vystupuje bývalý probošt Martin, který mezitím přijal v Jeruzalémě řádové roucho¹⁹, jako „preceptor Ungarie, Boemie et omnium aliarum terrarum ab oriente et meridie et septentrione adiacentium“²⁰. Z uvedeného titulu přímo vy-
cítujeme zakladatelský a kolonizační charakter jeho funkce. Z listiny knížete Otty, datované r. 1189 v Sadské, vyvozujeme, že Martin byl ve skutečnosti Bernardovým nadřízeným²¹. Bernard vystupuje jako český převor ještě r. 1194 a s ním jako druhý jmenovaný „Meinardus preceptor“ byl patrně představeným pražské komendy²². Před r. 1217 jsou uváděni bratři pražského domu „una cum seniore nostro, magistro Hugone“²³, aniž můžeme rozlišit, zda Hugo byl pouze pražským mistrem či stál v čele vyššího celku. R. 1230 se setkáváme s mistrem pro Čechy, Moravu, Polsko a Pomořany²⁴ a jinde s preceptorem pro Polsko²⁵. Byl jím s velkou pravděpodobností již řečený Hugo, který je v letech 1234—1236 označen jako správce řádových statků na Moravě²⁶; z dalšího pramene zjišťujeme, že někdy v letech 1230—1240 zastupoval i slezské johanity²⁷. Jak vidno z předchozího, titulatura johanitských představených se různí (prior, preceptor, magister) a různé bývá i označení teritoriálního rozsahu jejich

funkce. Zdá se však, že v počáteční fázi existoval v praxi jeden představený pro Čechy, Moravu, Polsko a Pomořany, který býval v kontextu písemnosti uváděn jen s tím titulem, jehož se momentální situace týkala. Nebyl však přímým podřízeným velmistra, nýbrž podléhal dalšímu dignitári s větší pravomocí, jak jsme viděli na příkladu Martina a Bernarda. S potvrzením tohoto soudu se setkáváme v následujících letech. R. 1249 je již bratr Clemens označen jako „magnus preceptor domus hospitalis Hierosolymitani in Alemania, Bohemia et Polonia“²⁸ a s tímto titulem, příp. s připojením Moravy,²⁹ vystupuje do r. 1252. Poprvé se tak objevuje úřad velkopreceptora (magnus, summus preceptor), jehož titul na prvním místě zní na Německo. Jeho nástupci, Jindřichu z Fürstenbergu („per totam Alemanniam, Bohemiam, Poloniam et Moraviam magnus preceptor“) jsou r. 1255 podřízeni Jan „prior Bohemie“ a Gedolf „preceptor ... in Polonia“.³⁰ Krom toho má vlastního převora i Rakousko r. 1244³¹ a r. 1261 se v titulu převora Mauritia objevuje zvláštní spojení: „per Poloniam et Moraviam“.³² Převorů jednotlivých zemí byli podřízeni velkopreceptoru, což značí, že u menších celků byl v organizaci řádu brán zřetel na teritoriální prvek, ne však důsledně, neboť v rukou některých převorů se spojila správa více zemí, velkopreceptorát pak představoval jednotku nadstátní, nominálně zastupovanou největší zemí — Německem. Že do rámce velkopreceptorátu náležely i Uhry a Dánsko, nás poučuje další jmenování Fürstenbergovo r. 1266.³³ Český převor vystupuje z listinného materiálu opět v letech 1268 a 1272,³⁴ r. 1273 je velkopreceptorem Jindřich z Bocksbergu, uvedený jen s německým titulem³⁵ a podobně r. 1275 mistr B.³⁶ V letech 1278—1279 vstupuje na scénu dějin velkopreceptor johanitů Herman z Brunshornu, v jehož titulatuře se ozývají názvy všech zemí velkopreceptorátu (tzn. Čechy, Morava, Polsko, Rakousko, Dánsko),³⁷ Německo a Uhry jsou však uváděny jen výjimečně.³⁸ Další hodnostář řádu, Herman z Hohenlohe, jemuž přináležela významná diplomatická funkce rozhodčího při jednání českého krále s míšeňským markrabím Friedrichem, synem Jindřicha Jasného r. 1289,³⁹ je důsledně jmenován převorem či preceptorem (nikoli velkým) „per Bohemiam, Poloniam et Moraviam“ a působí v letech 1286—1293.⁴⁰ Nadřízeným velkopreceptorem Hermanovým byl zřejmě Gotfried z Klingenfelsu, uváděný r. 1291.⁴¹ Již za obou Hermanů docházelo k faktickému osamostatňování česko-moravsko-slezsko (polsko) -rakouského svazku, které vyústilo nakonec v utvoření českého velkopřevorátu, který společně s německým a uherským velkopřevorstvím tvořil řádový německý jazyk.⁴² Od Jindřicha z Kirchhausen, nazývaného r. 1300 příznačně „der ebrist gepieter des haus leiben sannd Johanus durch ganz erbeland zum Pehem, zum Polen, zum Merhern, zu Osterland“⁴³ počíná souvislá řada českých převorů, později velkopřevorů s titulem pro Čechy, Polsko a Rakousko, případně rozšířeným o Moravu a Štýrsko.⁴⁴ České převorství se tedy de facto osamostatňuje, i když formálně zůstává v rámci německého jazyka.

Velkopreceptoři ani čeští převoři neměli ve 13. století stabilní sídlo, nýbrž neustále cestovali a vyřizovali záležitosti řádové a pokud byli činní i politicky, jako např. Herman z Brunshornu a Herman z Hohenlohe, konali cesty ve státních zájmech. Často se zdržovali v pražském domě, v blízkosti panovnického dvora, kam dojížděli i komtuři ostatních komend, jak dosvědčuje pozdější pramen z r. 1373:⁴⁵ „Item quod prior provincialis Boemie ordinis sui sepe consuevit ad domum ipsius venire cum magna familia et equis propter necessitates, quas cum domino imperatore et aliis principibus exportare (debet) et alii preceptores domorum ordinis sui, qui consueverunt omnes in domo sua predicta hospitare et expensas habere.“ Častěji je bylo lze zastihnout i ve dvou významných konventech — mailberském a strakonickém. Není však podkladu pro Svátkovo tvrzení, převzaté od Tomka, že „v l. 1255—1272 přednesl generální převor své sídlo z Prahy do Strakonice“.⁴⁶ Do Strakonice totiž velkopřevor přesídlil až po vypálení pražského konventu husity 8. května 1420.⁴⁷ Českému převoru pak na konci našeho období podléhají komendy české (Praha, Český Dub, Ploskovice, Manětín, Strakonice s filiálními komendami v Horažďovicích a Pičíně, Kadaň, Mladá Boleslav — 2 komendy, u sv. Víta a u sv. Jana Křtitele, pod pražskou diecézí spadající komendy ve slezské Žitavě, Hirschfeldu a Kladsku⁴⁸), moravské (Staré Brno — od r. 1327 s filiální komendou v Příbicích, Kroměříž, Horní Kounice a Orlovice, jejichž počátky jsou sporné⁴⁹), slezské (Brzeg, Grobniki, Glubczyce, Losiów, Strzegom, Vratislav, Tyniec nad Sleza, během 14. stol. vznikly komendy v Zlotoryji, Malé Olešnici — původně templářské, Kožli, Dzierzoniówě a Opavě⁵⁰) a rakouské (Víděň, Unterlaa, Fürstenfeld, Harras, Mailberg s filiálními komendami v Pulstu, Ebenfurtu a Hrádku u Jaroslavic⁵¹).

Johanité byli jedním z řádů, s jejichž šířením bylo spojeno úzkostlivé dbání na zlistňování všech významných právních počinů, řádu se týkajících.⁵² Pečetění vlastní pečeti pak úzce souvisí s touto aktivitou; první pečeti johanitských představených nacházíme na Ottově listině z r. 1189. Pečetí nám již známí preceptor Martin a český převor Bernard. Martinova pečeť (č. 1) je zhotovena typářem, spadajícím ještě do jeho působení v dignitě pražského probošta. Jedná se o kulatou nápisovou pečeť z bílého vosku; nápis zní* a prozrazuje, že Martin již jako probošt přijal fraternitu řádu. Pečeť působí dojmem, jako by předlohou byl revers papežské buly, s níž Martin v době, kdy zastával úřad notáře a podkancléře, jistě přišel do styku.⁵³ Pečeť Bernardova (č. 2) již vychází z řádové symboliky; v pečetním poli nacházíme stejnoramenný kříž s mírně rozšířenými a na koncích vpuklými rameny a prostý opis nás seznamuje

* FRA //TER·MAR //TINVS·PREPO //SITV //S.

pouze s převorovým jménem* — jde opět o bíle barvený vosk. Další převor, jak jsme v předešlém výkladu dovodili, pro Čechy a Moravu, Hugo, pečeti donační listinu hraběte Alarda komendě v Tynci, kladenou mezi roky 1230—1240 (č. 3). Jedná se o typ hagiografický, v poli pečeti je umístěn symbol Krista,⁵⁴ tradičně pojatý eucharistický beránek kráčeící vpravo a s hlavou otočenou vlevo, s křížovou svatozáří a křížem, který přidržuje zvednutou přední nohou. Zlomek této pečeti popsal na listině datované před r. 1217 G. Friedrich,⁵⁵ domníval se však, že jde o laň.⁵⁶ Přechetl též část legendy**, což můžeme doplnit na***. Dochovaný exemplář i zlomek jsou zhotoveny opět z bílého vosku, spolu s Martinovou a Bernardovou pečeti jde o jediná užití v námi předkládaném materiálu.

R. 1238 se poprvé setkáváme s pečeti pražského konventu u P. Marie na konci mostu pod řetězem (č. 4). V pečetním poli je užito prostého řeckého kříže, odděleného dvěma linemi od opisu, počínajícího v spodní části pečeti+. Jde o vyjádření velice nekonkrétní a nutně nám vyvstane na mysl domněnka, že jde o avers dvoustranné pečeti, na jejímž reversu nápis pokračoval a zpřesňoval identitu majitele. Jako předlohy mohlo být užito nejstarší oboustranné pečeti jeruzalémského špitálu, tedy pečeti celého řádu,⁵⁷ kde avers nesl beránka Božího, podobného námi popsanému, a revers kříž. Jedná se jen o hypotézu, faktem však zůstává, že nejstarší, námi popsané pečeti českých johanitů, ikonograficky z řádové pečeti vycházejí. S beránkem se na johanitských pečetích setkáváme velmi často, samostatně např. na pečeti komendy Werben,⁵⁸ kdy je r. 1431 užito typáře evidentně z 13. století, či na pečeti strakonického komtura Jakuba z r. 1358.⁵⁹ Další typář pražského konventu z r. 1273 nás již nenechává na pochybách, že jde o pečeť jednostrannou (č. 5). Kříž z rozšířenými rameny je oddělen šrafovaným mezikružím od legendy++. Do konce našeho období se již s pečeti pražského konventu nesetkáme, je však jasné, že oba popsané typy vycházejí z nejjednodušší a nejstarší řádové symboliky.

Teprve r. 1313 přivěšuje konvent svoji novou pečeť pod listinu převora Bertolda z Hennebergu.⁵⁰ Je možné, že tento typář vznikl před r. 1310, konkrétních důkazů však nemáme. Jde o velkou (Ø 80 mm) kulatou pečeť, v jejímž poli je rozvinutá architektura, sestávající ze tří architektonických arkád, nad největší střední arkádou se zvedá cimbuřím zakončená věž o dvou okénkách, nad níž je vztyčen kříž, zabíhající do legendy. Ve střední arkádě trůní korunovaná P. Marie s děckem na pravici a s lilioví-

* + BERNARDVS

** ...RATR...

*** + S:FRATRIS·HVGONIS

+ + SIGILLVQ·ECCLESIE

+ + + SIGILLVQ·ECCLE·FRATRVQ·DOQVS·HOSPIT·AZ·PRAGE

tě zakončeným žezlem v levici, v pravé arkádě stojí sv. Jan Křtitel s beránkem v nimbu v levici, vlevo sv. Jan Evangelista s knihou v levici a s pozdviženou pravicí. Pod tímto centrálním výjevem vidíme ve spodní části polopostavu adoranta, obráceného vlevo, v goticky lomené brance. Zpracování hlavních postav, sedící P. Marie, patronky konventního kostela a obou světců, můžeme přiřadit poklasické fázi gotiky, zřetelně však vyrůstá z domácích tradic. Opis zní:*. Stejně kompozice pak bylo užito na konventním typáři z r. 1585,⁶¹ pozdně gotické ztvárnění se projevuje především v silné stylizaci architektury.

Na již citované listině z r. 1238 je jako první přivěšena kulatá pečeť pražského mistra — komtura Mladoty s rozkřídlenou vzlétající holubicí — symbolem Ducha sv.⁶² (č. 6). Obraz holubice nacházíme také na pečetí rakouského převora Wolfgera r. 1244.⁶³ Nepříliš zřetelný způsob provedení holubice vedl vydavatele třetího dílu CDB k mylné interpretaci pečetního znamení, jakožto vzlétajícího orla.⁶⁴

Podruhé je pečeť pražského komtura, tentokrát Konráda, přivěšena na listině z 16. března 1280 (č. 7). V poli pečetí z červeného vosku je vyobrazena utatá hlava sv. Jana Křtitele z profilu, s ostře řezaným nosem, pootevřenými ústy a vousem, ležící na míse s podstavcem, jehož spodní okraj splývá s ohraničením legendy. Jde tedy opět o rozšířenou symboliku johanitského patrona. Pečetí se stejným motivem užíval i mailberský konvent.⁶⁵ Hlava Jana Křtitele s nimbem je však zobrazena *en face* nad mísou s profilovanou nohou a P. Kletler výstižně popsal naturalismus jejího pojetí.⁶⁶ Skutečnost, že je pečeť užívána konventem v Mailbergu,⁶⁷ i když opis** ji určuje jako pečeť všech johanitů v Rakousku a Štýrsku, dosvědčuje její původ z dob, kdy nejstarší mailberský konvent představoval řád v řečených zemích, stejně jako pražský konvent do vzniku ostatních komend byl vlastně výlučným zástupcem řádu v Čechách a na Moravě. Hlavu sv. Jana *en face* má na pečetí také brněnský komtur Petr r. 1321,⁶⁸ mísa je pojata plošně a její plastické okraje tvoří hranici pečetního pole. Pojetí téhož námětu u brněnského komtura Wachsmunda r. 1341⁶⁹ je podobné rakouské variantě, je však jemněji vypracováno a nepůsobí tak expresivním dojmem. Z boku položenou hlavu téhož světce na míse užívá na pečetí také strakonický konvent r. 1356 a 1358,⁷⁰ zpracování typáře je však velmi hrubé a nedosahuje úrovně předchozích variant.

Jako poslední johanitskou pečeť z vytčeného údobí nacházíme pečeť Hermana z Hohenlohe, převora pro Čechy atd., přivěšenou na arbitrážní výrok z 30. prosince 1293 (č. 8). Jedná se o zcela odlišné pojetí pečetního obrazu než u předchozích typů. Vpravo stojí frontálně zobrazená postava sv. Jana Křtitele v krátkém rouchu s velikonočním beránkem v nimbu,

* + S FRATRVM · CRVCIFERORVM · DOMVS · SANCTE MARIE IN PRAGA

** + S FRVQ DE HOSPITALIS I AVSTRIAM ET STIRIAM

na levé ruce a k ní se modlí klečící vousatá postava pečetitele v řádovém oděvu. Přímé vkomponování adoranta do výjevu vyvolává dojem, že se jedná o hagiografickou scénu, podobnou např. scéně na pečeti č. 10, a zdůrazňuje tak přímou ochranu a úzké spojení světce s řádem. Spíše bychom očekávali adoranta umístěného v odděleném postavení, např. pod gotickou arkádou, jak tomu bývá u pečeti špičatě oválného tvaru. Pole kulaté pečeti však této kompozici nedává prostor a tak se pečetitel ocitá v těsné blízkosti světce, aniž je zdůrazněna inferiorita jeho osoby, tak jako na pečeti boleslavského probošta Martina, který se modlí ke sv. Václavu.⁷¹ Podobně býval řešen revers bul johanitských velmistrů, místo ke světci se však velmistr modlí k patriarchálnímu kříži se symboly počátku (alfa), konce (omega) a P. Marie (M).⁷² Paralelu bychom mohli nalézt také v aversu olověné buly benátských dóžat,⁷³ na němž je zobrazen sv. Marek s kopím a stojící postava dóžete.⁷⁴ Bula velmistra i dóžete byla bezpochyby ovlivněna byzantskými předlohami přímou cestou, díky geografické poloze jejich sídel. Podobně je s byzantskou předlohou počítáno u kompozice a zpracování stříbrného typáře Karlovy univerzity z roku 1346,⁷⁵ i když se jedná spíše o aktualizaci zdomácnělého byzantinizujícího typu. Kompoziční typ světce s adorantem v pokleku se vyskytuje na pečetích středoevropské provenience v posledních desetiletích 13. století např. u již řečeného boleslavského probošta Martina či u klosterneuburského probošta Paba.⁷⁶ Můžeme v těchto případech počítat s prvotním byzantským impulsem, nelze však vyloučit ani možnost paralelního samostatného vývoje. Užití tohoto typu Hermanem z Hohenlohe bylo zřejmě ovlivněno oběma výše uvedenými faktory.

Hermanova pečeť se stala vzorem pro větší pečeť převora Havla z Lemberka z poloviny 14. století.⁷⁷ Mistrné zpracování detailů i celkové pojetí činí z Havlovy pečeti jeden z vrcholů drobné gotické plastiky a ryteckého umění. Ve středu kompozice stojí sv. Jan Křtitel ve zřetelně propracovaném oděvu z velbloudí srsti,⁷⁸ jež si přidržuje pravou rukou, na skalnatém zatravněném podloží a v levé ruce drží beránka s korouhví v nimbu. Janova postava je na pečetích Hermanově i Havlově pojata silně naturalisticky, jeho vzezření vyvolává až hrozivý dojem,⁷⁹ značná statičnost postavy na obou pečetích dokazuje jejich přímý genetický vztah. Vpravo od Jana klečí na podkladu pečetitel v řádovém rouchu; jeho postava je značně zmenšena v souladu s vyspělým obrazovým ztvárněním hierarchie.⁸⁰ Od sepjatých rukou pečetitelových se vine nahoru esovitě prohnutá stuha s nápisem*. Prostor vlevo od světce je zaplněn borovicí, vyrůstající ze skal. Vnitřní linií perlovce a legendu přerušují tři gotické štítky. Vpravo od Janovy hlavy je to štít s heroltským křížem, znakem řádu, patou směřující k hlavě, vpravo od postavy převora polcený štít, v jehož

* MISERERE MEI

levé polovině je šikmě mřížovaným damaskem naznačena černá barva, a pod stromem patou k levé Janově noze štít s vpravo krácejším lvem. Oba posledně jmenované štíty jsou rodovými erby Markvarticů.⁸¹

Obrazová náplň johanitských pečeti v předluceňburském údobí vychází z řádové symboliky, a to důsledně, v nejstarším období reprezentované jednoduchými stejnoramennými kříži s rozšířenými konci ramen, z kteréžto formy se posléze vyvinul tzv. maltézský kříž, a postupně je obohacována dalšími symboly, vážícími se k patronu řádu, sv. Janu Křtiteli. Je to především eucharistický beránek, uťatá hlava Jana Křtitele, holubice — Duch sv. a v poslední fázi potom celá postava Jana Křtitele s beránkem v kompozici⁸². Nejstarší řádové pečeti měly patrně za vzor prvotní pečeť jeruzalémského konventu, u pečeti Hermana z Hohenlohe můžeme uvažovat o kombinaci řádového typu s variantami domácí provenience. Opisy pečeti hodnostářů zní zásadně na jméno pečetele obvykle s označením „frater“ a někdy i vyznačením hodnosti (č. 6, 8). Pečeť úřadu bez konkrétního jména se nevyskytuje. Z konventních pečeti je známo užití dvou typů pražského konventu; teoreticky je připouštěna i existence třetího. I ze sousedního Rakouska je ze zkoumané doby dochována pouze jediná konventní pečeť a v následujícím údobí přibývá pečeť konventu strakonického, je tedy pravděpodobné, že komendy, v nichž nebyl kněžský konvent, pečeti nedisponovaly a pečetil pouze komtur⁸³. Tento stav byl zřejmě zvláštností v českém převorátě, neboť v německém měly vlastní pečeť i menší řádové domy (Werben, Lietzen, Quartschen, Rörchen)⁸⁴. Jako zajímavost lze uvést dvě listiny, jejichž vydavateli byli johanité, zpečetěny však byly prostředky jiné instituce. R. 1217 pečetil listinu vídeňských johanitů rakouský vévoda Leopold⁸⁵, listinu brněnských johanitů r. 1281 stvrdilo pečeti město⁸⁶. V prvním případě se domníváme, že šlo o absolutní absenci pečeti, neboť se jedná o počátky vídeňské komendy, ve druhém případě o absenci momentální, kdy pečeť nebyla právě k dispozici⁸⁷. Pečeti johanitů jsou zásadně kulaté, ve třech nejstarších případech je užito bílé barveného vosku, který můžeme považovat za import ze západní Evropy, jmenovitě z Francie⁸⁸ (č. 1, 2, 3), jednou červeného (č. 7) a v ostatních vosku přírodního.

Okolnosti příchodu řádu německých rytířů do našich zemí nejsou zcela jasné, můžeme jej však položit zhruba před r. 1203⁸⁹. Podnět k této akci dal s největší pravděpodobností již český kníže Konrád Ota a v přízni řádu pokračoval i moravský markrabě Vladislav Jindřich a jeho bratr král Přemysl Otakar I.⁹⁰ Za nejstarší řádové domy můžeme označit opavský a pražský⁹¹. R. 1233 se objevuje první vyšší řádový hodnostář v našich zemích „Rudegerus, . . ., in terra Boemie commendator domus Teutonice“⁹². Podle některých souvislostí z téhož roku se však zdá pravděpodobným, že nad Čechami uplatňoval vyšší správní pravomoc pruský zemský mistr Herman Balko⁹³. Že se však pevně konstituoval úřad zemského komtura pro Čechy a Moravu, nás poučují listiny z let 1250—1271, kdy

v této dignitě vystupoval Ludvík z Baldersheimu⁹⁴. Pouze jednou je uváděn zároveň jako „magister Pruscie et commendator Boemie“⁹⁵. Jinak byl však úřad zemského komtura samostatný a podléhal samotnému velmistru řádu, čemuž nasvědčuje přímý zásah velmistra do středoevropských řádových záležitostí. Velmistr Anno z Sangerhausen totiž listinou z 29. 12. 1271 za osobního pobytu v hostěradické komendě odňal ves Dürnkrut řádové bailii moravské (česko-moravské) a přiřkl ji pro její geografickou polohu k bailii rakouské, za přítomnosti zemského komtura Ludvíka⁹⁶. Setkáváme se tu s označením řádové správní jednotky — bailii (lat. balivia, něm. Ballei), a jedná se právě o bailii česko-moravskou, již stál v čele představený s již zmiňovaným titulem zemského komtura (commendator provincialis, generalis, principalis). R. 1272 je zemským komturem bratr Jindřich⁹⁷, v letech 1287—1288 Ditold⁹⁸, který je v úřadu uváděn ještě r. 1294⁹⁹, kdežto r. 1293 a 1295 jako takový vystupuje Jindřich z Pieru¹⁰⁰, zřejmě totožný s Jindřichem r. 1272. Jako poslední zemský komtur bailie česko-moravské v našem údobí figuruje Jan z Waldeser r. 1306¹⁰¹. Zemský komtur, kromě Prahy, kam jej, podobně jako johanitského převora, volaly záležitosti důležité státní a správní povahy, sídlil v nejstarším období patrně často v Drobovicích, v kterýchto komendě se podle listiny, kladené do let 1269—1270, konalo zasedání zemské kapituly.¹⁰² Později se do popředí dostávají komendy chomutovská a na Moravě slavkovská¹⁰³. Jedná se o obdobnou situaci jako u johanitů, kdy zemský představený není vázán na stabilní sídlo a neustále cestuje po komendách, s jejichž počtem nás seznamuje spolehlivý pramen z r. 1382¹⁰⁴: v Čechách Praha, Chomutov, Drobovice, Jindřichův Hradec, Německý Brod, Řepín, Bílina, Býčkovice, Miletín, Hradec Králové, Plzeň a Polná, a na Moravě Slavkov, Moravský Krumlov, Hostěradice, Osová Bitýška, Hrotovice, Křenovice, Deblín a Opava. V některých ze jmenovaných míst byly v průběhu 13. století jen inkorporované fary a za komendy jsou počítány až ve 14. století. Kromě velmistra Anna na území bailie pobýval v r. 1254 také velmistr Poppo z Osterny, v souvislosti s nadcházející Přemyslovou výpravou do Prus¹⁰⁵. Jedná se o jediné velmistry rytířských řádů, kteří v předlucemburském období navštívili Čechy či Moravu. Společně s Poppem připomínaný Dětrich z Grüningen „commendator Alemannie“¹⁰⁶ nemá žádnou vazbu k české bailii a byl rovnocenným partnerem jejího zemského komtura, stejně jako např. Gottfried¹⁰⁷ a Ludvík z Hennebergu¹⁰⁸, představení bailie rakouské („commendator per Austriam et Stiriam“).

Již nejstarší dochovaná pečeť německých rytířů zaujme hned několika zvláštnostmi. Jedná se o pečeť štítovitého tvaru Konráda, komtura v Hostěradicích¹⁰⁹ (č. 9), přivěšenou na listinu z 15. září 1248. Gotický štít mírným zaoblením horního okraje i obou jeho rohů ukazuje na doznívající románské vlivy; uvnitř pečetního pole nalézáme rovnoramenný kříž s prudce rozšířenými konci ramen, tak, že jej můžeme téměř nazvat

berličkovým. Opis nezní, jak je v tomto období na našem materiálu bezvýhradně zvykem, latinsky, nýbrž, snad právě proto, že majitelem pečeti je německý rytíř, v jeho rodném jazyku, tedy v němčině: * i tak však jde o bezprecedentní záležitost. Doplnění ponecháváme pro nedostatek analogických případů stranou.

Kulatá pečeť zemského komtura Ludvíka z Baldersheimu z r. 1261 (č. 10) nese v poli hagiografickou scénu, nalevo, blíže středu stojícího polooděného zmrtvýchvstalého Krista s korouhví, k němuž vztahuje ruku napravo klečící apoštol Tomáš¹¹⁰. Opis zní na jméno *hodnostáře***, přičemž kříž na vrcholku korouhve tvoří křížek v legendě. Některými vnějšími znaky zpracování stojí tato pečeť blízko pečeti Hermana z Hohenlohe (č. 8). Silná stylizace a subtilnost postav, stejně jako obtíže při řešení kompozice — u Hermanovy pečeti vyosenost postav a u Ludvíkovy špatné rozvržení prostoru pro postavu Tomáše — prozrazují, jak se autoři typářů, vyrůstající z domácích tradic pozdně románského stylu, snažili vyrovnat s přicházejícími proudy vyspělého gotického umění. Za pokročilejší, i podle data přivěšení, považujeme pečeť Hermanovu, na níž se gotické cítění projevilo v mírně esovitém prohnutí postavy Jana Křtitele a v draperii převorova pláště.

Christologická scéna se sv. Tomášem se stala v následujícím období závazným typem pro pečeť komturů česko-moravské baillie. R. 1322 užil nový typář zemský komtur Lev¹¹¹ a r. 1334 komtur Jan Schaumforst¹¹². Tohoto typáře užíval pravděpodobně i zemský komtur Albrecht z Dubé r. 1397¹¹³. Postavení obou postav odpovídá prvnímu typu, Kristus je však zobrazen v plném dlouhém rouchu bez korouhve a za zády apoštola, souběžně s vnitřní linií čteme odspodu jméno***. Při bližším porovnání nacházíme silnou podobnost této pečeti s pečeti konventu v rakouském Vorau¹¹⁴. Nejen kompozičně, ale i zpracováním detailů se rakouská pečeť jeví předchůdkyní pečeti zemských komturů; draperie Kristova oděvu ukazuje na klasické chápání gotiky na obou variantách, přitom rakouská, z poloviny 13. stol., má zřejmý předstih. Prostor nápisu na pečeti něm. rytířů je na vorauské vyplněn hvězdami a sluncem. Legenda pečeti zemských komturů pak zní: +; jedná se o pečeť úřadu, nikoli konkrétní osoby. Obdobná situace byla i v dalších řádových dignitách. Rakouský zemský komtur užíval pečeť se scénou zápasu biblického Samsona se lvem¹¹⁵, německý komtur poprsí Panny Marie s dítětem¹¹⁶, pruský zemský mistr scénu s útekem do Egypta¹¹⁷; jen z období 1233—1309 je známo užití pěti mírně se lišících typářů pruských mistrů, pouze první, Hermana Balka,

* + P/— BRADER : CVNRA////

** + S · FRIS · LVDWICI · D · BALTEVSHAIM

*** TO AS

+ + S · PCEPTORIS · BOHEMIA ET MORAVIA

má opis se jménem pečetitele, ostatní zní zásadně na úřad. Pečetí komtura Ludvíka a mistra Balka s konkrétním jménem jsou zřejmě ohlasem papežských snah a nařízení, že představení řádů nemají užívat z důvodu případného zneužití pečetí bez jména, což vyplývá např. z mandátu papeže Inocence IV. z 11. ledna 1251¹¹⁸. Později však nebyla tato nařízení brána na zřetel a v řádu německých rytířů se vyvíjí speciální, kanonizované typy pečetí řádových institucí a úřadů. Tak např. zástupce pruského mistra užívá scénu božího narození, velký maršálek rytíře na koni, velký špitálník špitální scénu, velký drapier postavu řádového duchovního s hábitem přes ruku a velký pokladník ruku s klíčem¹¹⁹. Opisy těchto pečetí jsou zásadně anonymní. Velmistr užíval nejčastěji anonymní pečeť s obrazem trůnící P. Marie¹²⁰, někdy také pečetí znakové s heroltským křížem a vlastním jménem. Obou velmistrovských typů bývalo užíváno jako aversu a reversu na oboustranných pečetích¹²¹. Také zemský komtur české baillie používal ve 14. století menší pečetí s erbovním znamením a jménem, možná i jako *contrasigillum* k velké pečetí¹²².

Komenda v Chebu nenáležela k české bailli, vycházíme však ze současného územního stavu a jelikož obě její pečetí pomáhají dotvářet obraz sfragistických zvyklostí řečeného řádu, budeme se jimi na následujících řádcích zabývat. První typář byl užit poprvé r. 1268 a podruhé r. 1290 (č. 11), druhý pak r. 1280 (č. 12). Jde o velmi nepatrně se lišící varianty znakové pečetí s gotickým štítem, v němž je heroltský kříž. Štít u prvního typu je protáhlejší a jeho pole je zdobeno jemným mřížováním; legendu odděluje jednoduchá linie. Štít druhého typu je kratší a opis je oddělen dvojitou linií. Jinak jsou situovány i jednotlivé litery legendy, která v obou případech zní*. Běží tu o pečeť jak komtura, tak komendy, a právě proto bylo vedle sebe užíváno dvou téměř shodných typářů. R. 1268 pečetí Herman, komtur a chebský plebán, r. 1290 Jindřich s týmiž tituly.

Další pečetí komendy, dochovanou z r. 1281 (č. 13), je pečeť chomutovského domu. Tento topografický typ zobrazuje průčelí kostela se dvěma věžemi a opis zní: **. Typologicky na něj navazuje další pečeť chomutovské komendy, přivěšená na listinu zemského komtura Albrechta z Dubé r. 1396¹²³. V pečetním poli vidíme městskou zeď s branou a dvěma věžemi na okrajích, za zdí vystupuje štít gotického chrámu. Opis minuskulou*** pečeť specifikuje nikoli jako komendy, nýbrž jejích komturů. Vlastní pečeť užíval i řádový dům v Jindřichově Hradci, jak stojí v koroboraci listiny Jindřicha z Pieru z r. 1293 „... et sigillis, nostro, et domus ordinis nostri Novaedomus“¹²⁴. Komendy řádu německých rytířů pečetily zjev-

* + S · COMENDATORIS · ET · DOMVS · IN · EGRA

** + S · DOMVS · IN · COMVTOWE

*** + sigillvm*commenſatorium*in*cvmatow

ně častěji než johanitské, právo na pečeť měly i řádové domy bez řádného kněžského konventu.

Zvláštní kapitolu tvoří pečeti řádových duchovních, kteří působili ve významných funkcích diecézní a duchovní správy. V letech 1258—1259 byl řádový kněz ze Slavkova Gottfried oficiálem biskupa Bruna ze Schauenburgu¹²⁵ a užíval špičatě oválnou pečeť s výjevem ukřižovaného Krista a dvěma pod křížem stojícími postavami, P. Marií a sv. Janem Evangelistou (č. 14), který známe z té doby i na pečetích světských duchovních¹²⁶, respektive kartuziánského řádu¹²⁷. Dalším Brunovým oficiálem z řad německých rytířů byl Heidenreich¹²⁸, doktor dekretů, jemuž přiřadíme zlomek špičatě oválné pečeti (č. 15), přivěšené na listině z 30. března 1267, podle malého rovnoramenného kříže s rozšířenými konci v horní dochované části pečeti.

Jako světící biskup působil r. 1253 na Moravě člen řádu, varmijský biskup bratr Anselm, který se podílel i na přípravě kruciáty do Pruska. S podobným posláním a zároveň jako papežský legát přibyl do českých zemí r. 1261 a setrval zde nejméně do poloviny r. 1263¹²⁹. Užíval špičatě oválnou pečeť se stojící postavou biskupa s berlou v pravici a knihou v levici (č. 17). 29. prosince 1253 užil na reversu také příčně oválného sekretu s postavou muže s rozmáchlým gestem paží a opisem: „vices gerens“, zástupce biskupa Bruna, oficiál a pozdější generální vikář v jedné osobě, fungoval v r. 1279 další varmijský biskup a člen řádu Jindřich¹³⁰, na jehož pečetě vidíme postavu biskupa s berlou tentokrát v levici, s pravicí pozdviženou v žehnajícím gestu (č. 18). Pečetí obou varmijských biskupů představující tehdy běžné ikonografické typy biskupských pečeti¹³¹.

K pečetím biskupských hodnostářů můžeme přiřadit i tvarově shodnou pečeť řádového plebána Gotfrieda z Německého Brodu. V pečetním poli špičatě oválné pečeti je vyobrazena sedící postava P. Marie s Ježíškem na ruce (č. 16). Mariánské pečeti jsou běžné jak v domácím materiálu¹³², tak v řádu německých rytířů z titulu funkce P. Marie jako patronky a ochránkyně řádu, navíc brodský farní kostel měl mariánské patrocinium¹³³. Máme tak hned několik důvodů k užití řečeného typu r. 1265 brodským plebánem.

Představení a komendy německých rytířů pečeti, až na jednu výjimku (č. 9) pečetěmi kulatými, přičemž obraz prvních typářů se stává závazným i pro typáře následujícího období a jednotlivé řádové instituce pak pečeti stabilizovanými typy. Náměty vycházejí ze symboliky řádového znamení, kříže (č. 9, 11, 12), christologické motivace (č. 10) či topografické zvyklosti (č. 13). Pečetí řádových duchovních jsou naproti tomu

tvaru mandorlovitého a nevymykají se běžnému proudu pečeti svěcenců různých stupňů, působících v duchovní správě (snad kromě č. 13). Jako materiálu bývá užito výhradně přírodního vosku.

Otázky kolem usazení templářského řádu v Čechách a na Moravě jsou objasněny nejméně. Za vcelku spolehlivé datum počátků pražské komendy u kostela sv. Vavřince můžeme považovat r. 1232, který odvodil již F. M. Pelzel¹³⁴ podle příslušných pasáží v Druhém pokračování Kosmově¹³⁵. Další zprávy pak nacházíme až v listu templáře Ponce d'Albon francouzskému králi Ludvíku IX. z r. 1241 o mongolském vpádu¹³⁶. V tomto zajímavém dokladu je uváděn „nostre mestre en Bohaine, en Hongrie, en Poulaine, en Alemaigne et en Morainne“ a o deset let později, r. 1251 vystupuje z pramenů „Iohannes, summus preceptor milicie Templi per Theutonium, per Bohemiam, per Moraviam et per Poloniam“¹³⁷. Setkáváme se tedy obdobně jako u johanitů s úřadem velkopreceptora, jemuž byli podřízeni řádoví představení ve výčtu uvedených zemí, jako byl např. r. 1217 Pontius de Cruce, mistr templářů „per regnum Hungarie“¹³⁸ a Friedrich „commendator domus milicie Templi per Moraviam“ r. 1244¹³⁹. V letech 1253–1279 zastával funkci velkopreceptora bratr Widekind, jehož titul byl zjednodušován na „preceptor per Germaniam et Slaviam“¹⁴⁰. Dále následoval Friedrich Sylvester, uváděný v hodnosti v letech 1287 až 1292 a 1302–1303, v mezidobí 1293–1301 patrně pobýval v Levantě¹⁴¹. V letech 1294–1297 zastával uvedený úřad Bertram z Esbeku¹⁴², jenž kromě zkrácené titulatury užil v listině, již vydal v Praze 25. května 1295¹⁴³, širší specifikace rozsahu funkce „per Alemanniam, Schlauiam, Boemiam et Moraviam“. V této době začíná růst prestiže původně jen čejkovického komtura Ekka (od r. 1292)¹⁴⁴. R. 1294 však již Ekko zastupuje i bratry pražské komendy¹⁴⁵ a v Bertramově listině je jakožto jeho podřízený jmenován komturem v Čejkovicích a Uhříněvsi. V r. 1297 je Ekko podvákrate označen „magister milicie templi totius Bohemie et Moraue“¹⁴⁶; r. 1302 jako „commendator provincialis per Bohemiam, Moraviam et Austriam“¹⁴⁷. R. 1303 je v německy psané listině Ekko uveden jako „lantcomitewer“ pro Čechy, Moravu a Rakousko¹⁴⁸ a r. 1308 opět v uvedené hodnosti, bez Rakouska, které nebylo nutno v záležitosti, týkající se Moravy, jmenovat¹⁴⁹. V posledně uvedeném roce totiž Ekko aktivně politicky působil ve službách pretendenta na český trůn rakouského vévody Friedricha¹⁵⁰. Naposledy je Ekko jmenován r. 1309 společně s řádovým mistrem Friedrichem Sylvestrem, jehož titul není přesněji specifikován, jako „almusens: gebieter und phleger in Peheim, und Merhern und Oesterreich“¹⁵¹. Podle této listiny se zdá, že Friedrich Sylvestr byl opět velkopreceptorem, i když víme, že úřad v letech 1303–1308 zastával Friedrich z Alvensleben¹⁵².

Na přelomu 13. a 14. století vznikla v rámci německého velkopreceptorátu tři zemská komturství; jedno pro Porýní, druhé pro Polsko, Pomorany a Branibory, třetí pro Čechy, Moravu a Rakousko¹⁵³, která by se snad

dále osamostatňovala, kdyby nedošlo k násilnému přerušení vývoje, oficiálnímu zrušení řádu r. 1312.

Pozdní příchod templářů do našich zemí a naprostá absence královských imunit a privilegií, tak častých u johanitů a německých rytířů, nasvědčují, že templáři k nám nebyli uvedeni s podporou panovníka. Konjunktura řádu začíná až v devadesátých letech 13. století, v souladu s oblibou rytířských řádů u krále Václava II., jenž měl mezi svými rádci templáře Bertolda z Gepzenštejna¹⁵⁴. V té době se také začínají množit donace řádu od příslušníků české a moravské šlechty¹⁵⁵, objevuje se postava schopného organizátora, komtura Ekka. Kritickým šetřením¹⁵⁶ bylo zjištěno, že navzdory romantickým tradicím měli templáři jen dvě komendy v Čechách — Praha u sv. Vavřince a Uhřetěves, a dvě na Moravě — Čejkovice a Jamolice — Templštejn. Komendy a statky templářů připadly po zrušení řádu v souladu s papežským výnosem bez výhrady johanitskému řádu. Pro české komendy máme přímé důkazy v listině převora Bertolda z Hennebergu a krále Jana z r. 1313¹⁵⁷ a v confirmaci Václava IV. z r. 1384¹⁵⁸. Pro komendy moravské existují důkazy nepřímé¹⁵⁹, podpořené skutečností, že jejich listiny se dochovaly v archivu maltézského velkopřevorství¹⁶⁰.

Pečetě německých velkopreceptorů templářského řádu nebyly inspirovány známou bulou velmistra a generální kapituly, zobrazující na aversu centrální stavbu s kupolí — „Templum Domini“ a na reversu dva jezdce na jednom koni¹⁶¹, nýbrž nesly v pečetním poli buď trním korunovanou hlavu Krista nebo orla, stojícího na hoře. Legenda byla vždy anonymní. Spolehlivým způsobem je popsala M. L. Bulst-Thiele v příloze své obsáhlé práce o velmistrech řádu¹⁶².

Z r. 1295 se dochovala pečeť zmiňovaného komtura Ekka. Svoji formou je šestihranná, užito však bylo kulatého typáře, nikoli šestihranného, jakým pečetil např. převor johanitů Bertold z Hennebergu r. 1313¹⁶³. V pečetním poli je zobrazen gotický štít se čtyřikrát lomeným, směrem k patě se zužujícím kulem. Legenda oznamuje jméno majitele* (č. 19.). R. 1303 však Ekko užil překvapivě nového typáře, zajímavého svým zpracováním. Opisem se příliš neodlišuje od prvního:** (č. 20). V poli pečeti však vidíme stejnoramenný kříž s rozšířenými konci, jejichž patky jsou vpuklé, a na něm je položen gotický štít s třikrát lomeným kosmým!? břevnem, zjevně tedy rodovým erbem Ekkovým. Způsob využití řádového kříže je na svoji dobu ojedinělý a připomíná pozdější úzus johanitský, doložený však až v 17. a 18. století¹⁶⁴. Johanité sice již ve 14. a na poč. 15. století kombinovali svoje erby na pečetích s řádovými kříži, nikdy však výše uvedeným způsobem; např. orlice převora Ziemovita, těšínského kní-

* • S • FRATRIS • EXXONIS

** + S • FRATRIS • HECCONIS

žete, drží kříž v zobáku¹⁶⁵ a převor Jidřich z Hradce pokládá kříž do pole rodového erbu¹⁶⁶. V případě Ekkově jde o zcela ojedinělou a dlouho neopakovanou kuriozitu.

Na řečené Ekkově listině z r. 1303 je jako první přivěšena kulatá pečeť čejkovického konventu (č. 21). V pečetním poli je zobrazen gotický štít s břevnovým křížem, pečetní pole je damaskováno. Opis zní: * a koroborační passus „mit meinem anhangendem insigel unt meinez conventz insigel von Schaikwitz“ nám potvrzuje, že Ekko i v dignitě zemského komtura považoval čejkovický konvent za svůj domácí a i podle jiných indicí v něm nejčastěji sídlil, neboť mu pro svoji polohu vyhovoval ve správě statků v Čechách, na Moravě a v Rakousku¹⁶⁷. Jde o jediný exemplář templářské konventní pečeti z našich zemí; pečeť čejkovického konventu je sice ohlášena na další listině dochované ve Vídni, ztratila se však někdy na přelomu 19. a 20. století¹⁶⁸. Analogii k čejkovické pečetí nemusíme v rámci templářského řádu hledat daleko. Dne 9. září 1308 přivěsila komenda ve slezské Malé Olešnici svoji pečeť se stejnou obrazovou náplní jakou má čejkovická pod listinu svého komtura Januše¹⁶⁹.

Pečetí templářů představují sice jen malý úsek ve sfragistickém materiálu předlucemburské doby, jsou však zajímavým dokladem pozdního rozmachu řádu, který záhy ukončil svoji existenci tragickým koncem. Jedná se o kulaté znakové pečetí z přírodního vosku, přičemž vhodné zkombinování rodového erbu s řádovým symbolem, křížem, na pečetí č. 20 nemá obdoby. Také pečeť čejkovického konventu si pro svoji ojedinělost zaslouhuje zvýšené pozornosti.

Pečetí každého ze tří rytířských řádů, usazených v českých zemích, mají své zvláštnosti, které ilustrují do značné míry jejich odlišné pojetí organizace a administrativy. Ve všech řádech pečetili především představení, jejichž identifikaci ztěžuje často libovolné užívání titulů (magister, preceptor, commendator, prior, omezeně též procurator či provisor) a nedůslednost v označení rozsahu funkce. Vyšší správní jednotkou u johanitů a templářů, podřízenou přímo velmistru, byl německý velkopreceptorát, z něhož se vyčleňuje české převorství a české zemské komturství. U německých rytířů byla samosprávným celkem česká bailie v čele se zemským komturem, jehož titul „commendator provinciális“ (stejně jako u templářů) nelze překládat jako provinciální komtur, ale v souhlasu s tehdejší pojetím jako zemský komtur. V řádech, řídících se augustiniánskou regulí, jako byli johanité a němečtí rytíři, hrála důležitou roli kněžská složka, což se projevuje i ve zvyklostech pečetění. U johanitů pečetily pouze kněžské konventy, jejichž představený „prior conventualis“ vykonával v podstatě biskupskou jurisdikci nad řádovými kostely a kněžími.¹⁷⁰ U německých rytířů měly kněžské konventy větší význam

* + SIGILLUM DOMVS DE SCHEIKWITZ

jen v Prusku a Livonsku;¹⁷¹ pečeti tedy disponovaly i řádové domy s větším počtem členů a exponovaní duchovní. U templářů přivěšoval svoji pečeť zřejmě rytířský konvent čejkovický. Ne každý řádový dům — komendu těchto řádů lze bez výhrady nazvat konventem.

Závěrem můžeme vyslovit soud, že organizační princip rytířských řádů stojí výše než např. cisterciáků a premonstrátů,¹⁷² centralizovaností mendikantů však ještě nedosahuje.

POZNÁMKY

1. Lexikon des Mittelalters I, München — Zürich 1980, s. 451.
2. J. Fleckenstein, Die Rechtfertigung der geistlichen Ritterorden nach der Schrift „De laudae novae militiae“ Bernhards von Clairvaux, Die geistlichen Ritterorden Europas, Sigmaringen 1980, s. 13.
3. M. Melville, Les Débuts de l'Orde du Temple, Die geistlichen Ritterorden ..., c. d., s. 23—30.
4. R. Hiestand, Die Anfänge der Johanniter, Die geistlichen Ritterorden ..., c. d., s. 50.
5. Tamtéž, s. 70.
6. U. Arnold, Entstehung und Frühzeit des Deutschen Ordens, Die geistlichen Ritterorden ..., c. d., s. 96.
7. J. Svátek, Organizace řeholních institucí v českých zemích a péče o jejich archivy, SAP, 1970, s. 503—624.
8. V. Cinke, Organizace českých klášterů ve 13. a 14. stol. na podkladě provinčního, ČsČH, 1968, s. 435—446.
9. O jejich vzájemném vztahu: Z. Kristen, Dvě neznámé listiny bývalého maltéžského archivu, Sborník Vysoké školy pedagogické v Olomouci, Praha 1957, s. 80, pozn. 5.
10. V. Novotný, ČD I, 2, s. 980, pozn. 2.
11. Týž, ČD I, 3, s. 128.
12. I. Hlaváček, Zwei Miscellen zur Geschichte der Ritterorden in den böhmischen Ländern, Die Rolle der Ritterorden in der mittelalterlichen Kultur, Toruń 1985, s. 208.
13. Srov. SÚA Praha AVM č. 1246.
14. Mailberská komenda měla skutečně některé statky na nejjihnější Moravě (CDB II, č. 301. III-1, č. 124. IV-1, č. 43. RBM V-1, č. 384, jinde se však její vliv neprojevoval.
15. V. Novotný, ČD I, 2, s. 980. Hlaváček, Zwei Miscellen ..., c. d., s. 207.
16. Novotný, ČD I., 2, s. 982.
17. CDB I, č. 293.
18. CDB I, č. 298. — „fratri Bernardo preceptor et aliis fratribus hospitalis Jerosolimitani in Boemia, Polonia et Pomerania“
19. Kristen, Dvě neznámé listiny ..., c. d., s. 85.
20. CDB I, č. 310.
21. CDB I, č. 323. — „Ego Martinus, quondam prepositus et nunc preceptor hospitalis ... Ego Bernardus, prior Bohemie“
22. CDB I, s. 315. — „Bernardus scilicet prior et Meinardus preceptor“
23. CDB II, č. 133.
24. CDB II, č. 337.
25. CDB II, č. 344.
26. CDB III-1, č. 91. — „frater Hugo, qui possessiones domus Hospitalis sancti Johannis Hierosolymitani in marchionatu Moravie gubernat“; č. 141.

1.
Martin, preceptor *johantů*
Soupis pečeti, č. 1
Ø 29 mm

2.
Bernard, převor *johantů*
Soupis pečeti, č. 2
Ø 26 mm

3.
Pražský konvent johanitů u P. Marie
Soupis pečeti, č. 5
Ø 50 mm

4.
Konrád, komtur německých rytířů
v Hostěradicích
Soupis pečeti, č. 9
38×33 mm

5.
Gottfried, plebán v Německém
Brodě
Soupis pečeti, č. 16
35×23 mm

6.
Anselm, varmijský biskup
Soupis pečeti, č. 17 a
60×39 mm

7.
Anselm, varmijský biskup
Soupis pečeti, č. 17 a-sekret

8.
Ekko, komtur templářů v Čejkovleích
a Uhřetěvsi
Soupis pečeti, č. 19

27. SÚA Praha AVM inv. č. 587. CDS VII-1, č. 429 a.
28. CDB IV-1, č. 391.
29. **W. G. Rödel**, Das Grosspriorat Deutschland des Johanniter-Ordens im Übergang vom Mittelalter zur Reformation, Mainz 1965, s. 31.
30. CDB V-3, č. 1022, 1023.
31. SÚA Praha AVM inv. č. 1261.
32. CDB V-3, č. 1210.
33. CDB V-3, č. 1368. — „Henricus de Fürstenberg, preceptor hospitalis s. Johannis Hier. per Alemanniam, Bohemiam, Hungariam, Poloniam et Daniam“
34. CDB V-2, č. 549, 651.
35. CDB V-3, č. 1581.
36. RBM II, č. 941.
37. RBM II, č. 1166, 1228.
38. RBM II, č. 2800.
39. **J. Šusta**, ČD II, 1, s. 400.
40. SÚA Praha AVM inv. č. 1906. RBM II, č. 1467, 1635.
41. RBM II, č. 1530. — „fratre Gotfrido de Klyngenvels, magno preceptore domorum hospitalis s. Joh. Jer. per Almaniam“; **Cinke**, Organizace českých klášterů ..., c.d., s. 440. — „bruder Gotfried von Clyngenuels meister der huser ... in Tuschenlande, Beheimen, Maerern, Polen, Oesterreich und Styre“
42. Srovnej SÚA Praha Inventář AVM, **K. Beránek**, Úvod, s. 10—11. Řádových jazyků bylo osm (Provence, Auvergne, Francie, Itálie, Aragon, Kastilie, Anglie, Německo) a byly tvořeny různým počtem velkopřevorství (1—3). — **R. Hiestand**, Papsturkunden für Templer und Johanniter, Göttingen 1972, s. 5.
43. SOA Brno G 11 sign. 31/2 Ivanovice. RBM II, č. 2812.
44. R. 1313 Bertold z Hennebergu (RBM III, č. 136), r. 1332 Michal z Týnce (SÚA Praha AVM inv. č. 1914), r. 1360 Havel z Lemberka (SÚA Praha AVM inv. č. 2824) a dal.
45. **V. Novotný**, Inquisitio domorum hospitalis s. Johannis Hierosolimitani per pragensem archidlocesim facto anno 1373, Historický archiv č. 19, Praha 1900, s. 22. — výpověď prvního svědka, komtura pražské komendy Petra řečeného Pesslinus.
46. **Svátek**, Organizace řeholních institucí ..., c.d., s. 517; **W. W. Tomek** Dějepis města Prahy I, Praha 1855, s. 427—428, pozn. 47.
47. SÚA Praha AVM, **Beránek**, Úvod, s. 11. Srov. RBM II, č. 16 — listina mylně datována 1254, správně 1454 „quia d. Johannem de Swambergk in Strakincz residentem, magistrum prioratus Boemie ...“
48. Lze předpokládat, že stav byl totožný se stavem r. 1373, viz **Novotný**, Inquisitio domorum ..., c.d., s. 15—16.
49. Srov. **L. Jan**, Starobrněnský špitál sv. Ducha a počátky johanitského řádu na Moravě, Brno 1985, netištěná práce SVOČ.
50. SÚA Praha Inventář AVM, **Beránek**, Úvod, s. 21—27.
51. Tamtéž, s. 28—30. **Jan**, Starobrněnský špitál ..., c.d., s. 26.
52. **Z. Fiala**, K otázce funkce našich listin do konce 12. stol., Sborník prací filosofické fakulty brněnské univerzity 9, C 7, 1960, s. 11.
53. **Kristen**, Dvě neznámé listiny ..., c.d., s. 81.
54. J 1, 29. — „Druhého dne spatřil Jan Ježíše, jak jde k němu, a řekl: Hle, beránek Boží, který snímá hřích světa.“
55. CDB II, s. 123.
56. **N. Dostálová**, Soupis pečeti duchovních osob a institucí dochovaných na listinách z období přemyslovského, Brno 1975, netištěná diplomová práce na FF UJEP, č. 97, mylně určuje jako pečeti tepelského konventu.
57. Vyobr. viz: **V. a M. Hrochovi**, Křížáci v Levantě, Praha 1975, s. 103.
58. **E. Kittel**, Siegel, Braunschweig 1970, s. 420, Abb. 250e.

59. SÚA Praha AVM inv. č. 2423.
60. RBM III, č. 136. SÚA Praha Zrušené kláštery RD sv. Anna inv. č. 1 077.
61. **F. Beneš**, Význam pečeti pro bádání o minulosti, Praha 1945, obr. 53.
62. Mt 3, 16. — „Když byl Ježíš pokřtěn, hned vystoupil z vody, a hle, otevřela se nebesa a spatřil Ducha Božího, jak sestupuje jako holubice a přichází na něho.“; dále Mk 1, 10. L 3, 22. J 1, 32.
63. SÚA Praha AVM inv. č. 1261.
64. CDB III-2, s. 252.
65. SÚA Praha AVM inv. č. 1249.
66. P. Kletler, Die Kunst im österreichischen Siegel, Wien 1927, s. 47, obr. Taf. XXXV, č. 95.
67. SÚA Praha AVM inv. č. 1914. — R. 1332 „... sigilla: conventu Mewrbergen-sis, ...“
68. SÚA Praha AVM inv. č. 1923.
69. SOA Brno E 8 sign. A 46. **J. Šebánek**, Archivy zrušených klášterů moravských a slezských I, Brno 1932, č. 656.
70. SÚA Praha AVM inv. č. 2423. Vyobr. **Beneš**, Význam pečeti ..., c.d., obr. 58.
71. **P. Chleboradová**, Soupis pečeti duchovních osob a institucí na území českého přemyslovského státu z let 1278—1310, Brno 1986, netištěná diplomová práce na FF UJEP, č. 25, obr. 6.
72. SÚA Praha AVM inv. č. 2216 — 1. 10. 1364 velmistr Roger de Pinibus, inv. č. 827 — 25. 5. 1385 velmistr Richard Carazolus z Neapole.
73. Srov. **J. Krejčíková**, Výtvarná charakteristika církevní pečeti v přemyslovském státě 13. století, Umění 13. století v českých zemích, Praha 1983, s. 552.
74. **Kittel**, Siegel ..., c.d., s. 166, Abb. 104b.
75. **J. Krása**, Karlovy pečeti, Karolus Quartus, Praha 1984, s. 413.
76. **Kittel**, Siegel ..., c.d., s. 402, Abb. 242b. **Kletler**, Die Kunst ..., c.d., s. 10—11, obr. Taf. X, č. 18.
77. SÚA Praha AVM inv. č. 636 — 13. 12. 1355. Vyobr. **Beneš**, Význam pečeti ..., c.d., č. 57.
78. Mt 3, 4; — „Jan měl na sobě šat z velbloudí srsti, kožený pás kolem boků ...“; dále Mk 1, 6.
79. Hrozivý zjev Janův vychází z jeho karatelského poslání, srov.: Mt 3, 7—12. L 3, 7—19.
80. Srov. papř. pojetí postav dominikána Koldy z Koldic a kanovníka Beneše v Pasionálu abatyše Kunhuty (UK Praha XIV A 17), vzniklém v letech 1313 až 1321 (**Kol.**, Dějiny českého výtvarného umění I 1, Praha 1984, s. 293).
81. Precizní popis a vyobr. viz.: **F. Beneš**, Pečeti českého duchovenstva I, John-nité, Praha 1938.
82. Polopostavu Jana Křtitele s beránkem v nimbu má na pečeti strakonický převor Jan r. 1385. — SÚA Praha AVM inv. č. 2140.
83. V Praze je převor kněžského konventu uveden již r. 1238 (CDB III-2, č. 196). — „... videlicet magister Mladota, Petrus de Straznic, Cuno prior ceterique fratres ...“; z pečeti komturů starobrněnské komendy jsou do husítské re-voluce známy čtyři: Petra 1321 (SÚA Praha AVM inv. č. 1923), Tyčka 1328 (SOA Brno E 9 sign. R 3), Wachsmunda 1341 (SOA Brno E 8 sign. A 46) a Bertolda de Germer 1361 (SÚA Praha AVM inv. č. 1926); ani jednou však nebyla přivěšena pečeť konventu.
84. **G. Knoll**, Zur Entstehung und Geschichte der Johanniterkommende Werben im 13. Jahrhundert, Berlin 1971, s. 100.
85. SÚA Praha AVM inv. č. 1542.
86. RBM IV, č. 191. SÚA Praha AVM inv. č. 1903.
87. Např. komtur, disponující pečeti, byl na cestách, neboť v listině jsou uvá-dění pouze „cruciferi ecclesie s. Iohannis Brunne“.

88. **M. Gumowski — M. Haisig — S. Mikucki**, Sfragistyka, Warszawa 1960, s. 137, pozn. 249.
89. **Hlaváček**, Zwei Miszellen ..., c.d., s. 209.
90. **J. Kalistová**, Majetkové poměry řádu německých rytířů v českých zemích v 1. polovině 13. století, Sborník prací k sedmdesátinám univerzitního profesora PhDr. Ladislava Hosáka, Olomouc 1968, s. 24—25. **F. Spurný**, Příspěvek ke kolonizaci jižní Moravy (Materiál a poznámky), Jižní Morava XIV, Brno 1978, s. 186.
91. Tamtéž.
92. CDB III-1, č. 33.
93. CDB III-1, č. 48, 49.
94. CDB IV-1, č. 187. CDB V-1, č. 187. CDB V-2, č. 822. CDB V-3, č. 1555.
95. CDB V-3, č. 1299.
96. CDB V-3, č. 1555.
97. RBM II, č. 788.
98. RBM II, č. 1427, 1465.
99. RBM II, č. 1646.
100. RBM II, č. 1628, 1684.
101. **M. Millauer**, Der deutsche Ritterorden in Böhmen, Praha 1832, s. 138.
102. CDB V-2, č. 822.
103. V r. 1382 mají největší počet členů — 11 a 12, pak Drobovice 10 a Jindř. Hradec 9. — **J. Hemmerle**, Die Deutschordens-Ballei Böhmen und ihren Rechnungsbüchern 1382—1411, Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens Bd. 22, Bonn 1967.
104. Tamtéž.
105. **V. Novotný**, ČD I, 4, s. 22.
106. CDB V-3, č. 1013.
107. FRB I 2, č. 42.
108. SÚA Praha AVM inv. č. 2068.
109. „C. commendator in Hosnewiz“; interpretaci toponyma viz: **L. Jan**, Ekonomické zázemí johanitské komendy v Horních Kounicích, Jižní Morava 1987, s. 85—86.
110. J 20, 26—29.
111. **Sebánek**, Archivy ..., c.d., č. 494. SOA Brno E 9, sign. G 8.
112. SÚA Praha AVM inv. č. 1985.
113. Millauer, Der deutsche Ritterorden ..., c.d., s. 171.
114. Kletler, Die Kunst ..., c.d., obr. Taf. X, č. 17.
115. SÚA Praha AVM inv. č. 2068.
116. **B. Schmid**, Die Siegel des Deutschen Ordens in Preußen, Altpreuussische Forschungen 14, 1937, s. 180—181, obr. Taf. I, č. 3.
117. Tamtéž, s. 184—186.
118. **M. L. Bulst-Thiele**, Sacrae domus militiae Templi Hierosolymitani Magistri, Untersuchungen zur Geschichte des Templerordens 1118/1119—1314, Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen 3, Nr. 86, 1974, s. 372, pozn. 11.
119. **Gumowski** a d., Sfragistyka ..., c. d., s. 221.
120. Tamtéž, s. 221. **Schmid**, Die Siegel ..., c. d., s. 180.
121. **Gumowski** a d., Sfragistyka ..., c. d., s. 221.
122. **Millauer**, Der deutsche Ritterorden ..., c. d., s. 151.
123. Tamtéž, s. 188. Vyobr. na titulní straně. **Hemmerle**, Die Deutschordens-Ballei ..., c.d.
124. RBM II, č. 1628.
125. Srov. **M. Kouřil**, Der olmützer Bischof Bruno von Schauenburg und der Deutsche Orden, Quellen und Studien ..., c. d. Bd. 1, Bad Godesberg 1967, s. 147.

126. **Krejčíková**, Výtvarná charakteristika ..., c.d., s. 552.
127. **Kletler**, Die Kunst..., c. d., obr. Taf. XXXV, č. 97; Taf. XXXVI, č. 98.
128. **Kouřil**, Der olmützer Bischof ..., c.d., s. 147—148.
129. Tamtéž, s. 149.
130. Tamtéž, s. 146.
131. **Krejčíková**, Výtvarná charakteristika ..., c.d., s. 551.
132. Tamtéž, s. 553.
133. **Kol.**, Umělecké památky Čech A/J I, Praha 1977, s. 363—364.
134. **F. M. Pelzel**, Beiträge zur Geschichte des Tempelordens, Neuere Abhandlungen d. k. k. Gesellschaft d. Wissenschaft II, 2. Abt., Praha 1798, s. 216.
135. FRB II, s. 303—304.
136. MGH SS 26, s. 604.
137. CDB IV-1, č. 412.
138. MGH SS 29, s. 578.
139. CDB IV-1, č. 333.
140. **Bulst-Thiele**, Sacrae domus ..., c.d., s. 372—373.
141. Tamtéž, s. 374.
142. Tamtéž, s. 375.
143. RBM II, č. 1688.
144. RBM II, č. 1570.
145. RBM II, č. 1663.
146. RBM II, č. 1765, 1766.
147. RBM II, č. 1938.
148. Mitteilungen aus dem NÖ Landesarchiv 1980, Heft 4, Nr. 42.
149. RBM II, č. 2170.
150. **J. Šusta**, Dvě knihy českých dějin I, Praha 1917, s. 512, Ottokars österreichische Reimchronik, ed. J. Seemüller, Hannover 1933, s. 1213.
151. **J. G. Hoheneck**, Die löbliche Herren Herren Stände des Erzherzogthums Österreich ob der Enns, Passau 1727—1747, Bd. III, s. 857.
152. **Bulst-Thiele**, Sacrae domus ..., c.d., s. 375.
153. Tamtéž, s. 378.
154. FRB IV, s. 44.
155. Srov. **L. Jan**, Templářský řád na Moravě přelomu 13. a 14. stol. (s. přihlédnutím k situaci v Čechách a v Rakousku), Brno 1984, netištěná práce SVOČ.
156. Tamtéž.
157. RBM III, 136, 138.
158. **J. E. Horký**, Die Tempelherren in Mähren, Untersuchungen, Geschichte, Znaym 1845, s. 232, příl. 3.
159. Srov. **Jan**, Starobrněnský špitál ..., c.d., s. 39—40.
160. SÚA Praha AVM: sub Extranea, sub Pulst.
161. **Bulst-Thiele**, Sacrae domus ..., c.d., s. 369—371.
162. Tamtéž, s. 369—379. Anh. 2, Siegel des Templerordens und letzte deutsche Meister,
163. SÚA Praha Zruš. kl. ŘD sv. Anna inv. č. 1077.
164. Srov. **Beneš**, Význam pečeti ..., c.d., obr. 64.
165. **E. Šefčík**, Pečeti těšínských Plastovců, Ostrava 1982, s. 22, obr. 6.
166. SÚA Praha AVM inv. č. 1933.
167. Srov. **Jan**, Templářský řád ..., c.d., s. 30.
168. RBM II, č. 1938. 30. 9. 1302 — podle písemného sdělení prof. C. Rapfa z archivu skotských benediktinů ve Vídni z 9. 11. 1981.
169. CDS VII-3, č. 3011. SÚA Praha AVM inv. č. 744.
170. Srov. **Knoll**, Zur Entstehung ..., c.d., s. 39.
171. **Arnold**, Entstehung und Frühzeit ..., c.d., s. 106.
172. Srov. **Cinke**, Organizace českých klášterů ..., c.d., s. 435.

SÓUPIS PEČETÍ

Schéma popisu: a) Datace.

b) Základní edice; citace literatury; vyobrazení.

c) Místo uložení; pořadí pečeti na listině.

d) Vnější popis pečeti (tvar, materiál, způsob připevnění, rozměry, příp. zachovalost).

e) Stručný popis obrazu pečetního pole.

f) Legenda.

Johanité

1. Martin, preceptor v Čechách, Uhrách aj.

a) —1189—

b) CDB I, č. 323; Dostálová, Soupis pečeti ..., c. d., č. 84. G. Friedrich, Acta regum č. 10.

c) SÚA Praha AVM inv. č. 963; 1. pečeť.

d) Kulatá pečeť z bílého vosku přivěšená na perg. prouž., Ø 29 mm.

e) FRA//TÉR•MAR//TINVS•PRĚPO//SITV//S

2. Bernard, převor v Čechách

a) —1189—

b) CDB I, č. 323; Dostálová, Soupis pečeti ..., c. d., č. 3; G. Friedrich, Acta regum č. 10.

c) SÚA Praha AVM inv. č. 963; 5. peč.

d) Kulatá pečeť z bílého vosku přivěšená na perg. prouž., Ø 26 mm.

e) Stejnoramenný kříž s rozšířenými konci ramen.

f) + BERNARDVS

3. Hugo, převor v Čechách, na Moravě a v Polsku

a) 1230—1240

b) CDS VII-1, č. 429a; P. Pfoth, Die Schlesienschen Siegel von 1250 bis 1300, beziehentlich 1327, Breslau 1879, s. 38, obr. Taf. XI, č. 119.

c) SÚA Praha AVM inv. č. 587.

d) Kulatá pečeť z bílého vosku přivěšená na perg. prouž. vzhůru nohama, Ø 37 mm.

e) Eucharistický beránek s křížem na holi.

f) + S:FRATRIS•HVGONIS

4. Pražský korvent

a) 1238 srpen 6.

b) CDB III-2, č. 196.

c) SÚA Praha Zruš. kl. Kladruby inv. č. 510; 2. peč.

d) Kulatá pečeť z přírodního vosku přivěšená na lněných bíločervených nitích, Ø 42 mm.

e) Řecký kříž.

f) + SIGILLVM•ECCLESIE•

5. Pražský konvent

- a) 1273 únor 19.
- b) CDB V-2, č. 695.
- c) SÚA Praha Vyšehradská kapitula inv. č. 58; 4. peč.
- d) Kulatá pečeť z přírodního vosku přivěšená na perg. prouž., Ø 50 mm.
- e) Stejnoramenný kříž s rozšířenými konci ramen.
- f) + SIGILLVQ·ECCLIE·FRATRVQ·DOQVS·HOSPITAL·PRAGE

6. Mladota, pražský mistr

- a) 1238 srpen 6.
- b) CDB III-2, č. 196; Dostálová, Soupis pečetí ..., c.d., č. 30.
- c) SÚA Praha Zruš. kl. inv. č. 510; 1. peč.
- d) Kulatá pečeť z přírodního vosku přivěšená na perg. prouž., Ø 32 mm, silně otřelý konec legendy.
- e) Rozkřídlená holubice — Duch sv.
- f) + Q LADOTA·Q GR·PRAGE

7. Konrád, pražský komtur

- a) 1280 březen 16.
- b) RBM II, č. 1208; Chleboradová, Soupis pečetí ..., c.d., č. 54.
- c) SÚA Praha Vyšehradská kapitula inv. č. 79; 2. peč.
- d) Kulatá pečeť z červeného vosku přivěšená na perg. prouž., Ø 26 mm, poškozená v horní části.
- e) Hlava sv. Jana Křtitele z profilu na míse.
- f) //// IS·CQ RADI·DE·PRAG //

8. Herman z Hohenlohe, český převor

- a) 1293 prosinec 30.
- b) RBM II, č. 1635.
- c) SÚA AVM inv. č. 1908; 2. peč.
- d) Kulatá pečeť z přírodního vosku přivěšená na perg. prouž., Ø 34 mm.
- e) Vpravo stojící sv. Jan Křtitel s beránkem v nimbu, k němuž se modlí vlevo klečící pečetitel.
- f) + S·FRIS·HCRQ ANI·ORDIS·SCI·IOHIS·PCĚPT

Němečtí rytíři

9. Konrád, hostěradický komtur

- a) 1248 září 15.
- b) CDB IV-1, č. 143; Dostálová, Soupis pečetí ..., c.d., č. 35; CDB IV-2, s. 12, obr. 21.
- c) SOA Brno E 57 sign. L 3; 2. peč.
- d) Štítkovitá pečeť z přírodního vosku přivěšená na perg. prouž., 38×33 mm, porušená vpravo nahoře.

e) Stejnoramenný kříž s prudce rozšířenými konci ramen.

f) + P / — BRADER : CVNRA ////

10. Ludvík z Baldersheimu, zemský komtur

a) 1261 červen 24.—červenec 1.

b) CDB V-1, č. 288; Dostálová, Soupis pečeti ..., c.d., č. 31; Krejčíková, Výtvarná charakteristika ..., c.d., s. 552.

c) Archiv Národního muzea Praha Listiny č. 24.

d) Kulatá pečeť z přírodního vosku v ochranné voskové misce přivěšená na hedvábných červenobílozelených nitích, Ø 40 mm.

e) Vlevo stojící postava Krista s korouhví žehná napravo klečícímu sv. Tomáši se vztaženou rukou.

f) + S·FRIS·LVDWICI·D·BALZEVSHAIM

11. Chebský komtur a komenda

aa) —1268—

ab) 1290 prosinec 23.

ba) CDB V-2, č. 575.

bb) H. Gradl, Monumenta Egrana, Denkmähler des Egerlandes als Quellen für dessen Geschichte, Eger 1885, č. 422; Chleborádová, Soupis pečeti ..., c.d., č. 59.

ca) HStA München, Allg. StA Waldsassen KU 64.

cb) HStA München, Allg. StA Waldsassen KU 120; 2. peč.

da) Kulatá pečeť z přírodního vosku přivěšená na perg. prouž., Ø 45 mm, poškozená na legendě.

db) Zlomek téže pečeti.

e) Gotický štít s heroltským křížem.

f) //// ORIS·T·DO ////

12. Chebský komtur a komenda

a) 1280 leden 25.

b) —; Chleborádová, Soupis pečeti ..., c.d., č. 62.

c) SÚA Praha Křížovníci s červenou hvězdou, sign. 20/1/4 (36)

d) Kulatá pečeť z přírodního vosku přivěšená na perg. prouž., Ø 44 mm.

e) Gotický štít s heroltským křížem.

f) + S·COMENDATORIS·ET·DOMVS·IN·EGRA.

13. Chomutovská komenda

a) 1281 leden 1.

b) RBM II, č. 1229; Chleborádová, Soupis pečeti ..., c.d., č. 52; Krejčíková, Výtvarná charakteristika ..., c.d., s. 554.

c) SÚA Praha guberniální listiny inv. č. 14; 1. peč.

d) Kulatá pečeť z přírodního vosku přivěšená na hedvábných černočerných nitích, Ø 42 mm.

e) Průčelí kostela se dvěma věžemi.

f) + S·DOMVS·IN·COMVTOWE

- 14. Gottfried, kněz slavkovské komendy a oficiál biskupa Bruna**
- aa) 1258 listopad 9.
 - ab) 1259 říjen 4.
 - ba) CDB V-1, č. 169; Dostálová, Soupis pečeti ..., c.d., č. 34; Krejčíková, Výtvarná charakteristika ..., c.d., s. 552.
 - bb) CDB V-1, č. 198.
 - ca) HStA München Hst. Freising F 118.
 - cb) HStA München Hst. Freising F 8.
 - d) Špičatě oválná pečeť z přírodního vosku přivěšená na perg. prouž., 40 × 30 mm.
 - e) Ježíš Kristus na kříži se stojící P. Marií a sv. Janem apoštolem.
 - f) + S FRIS GO ///// SACERDOTI
- 15. Heidenreich, kněz řádu a oficiál biskupa Bruna**
- a) 1267 březen 30.
 - b) CDB V-2, č. 497.
 - c) SÚA Praha ŘB Břevnov inv. č. 42.
 - d) Zlomek špičatě oválné pečeti z přírodního vosku přivěšený na perg. prouž.
 - e) V horní části křížek s rozšířenými rameny.
 - f) —
- 16. Gottfried, plebán v Německém Brodě**
- a) 1265 červen 13.
 - b) CDB V-1, č. 447; Dostálová, Soupis pečeti ..., c.d., č. 71.
 - c) SÚA Praha ŘC Pohled inv. č. 758.
 - d) Špičatě oválná pečeť z přírodního vosku přivěšená na perg. prouž., 35 × 23 mm.
 - e) Sedící postava P. Marie s dítětem v náručí.
 - f) + 8PLEBANI IN BRODE
- 17. Anselm, varmijský biskup, légát a světící biskup olomoucký**
- aa) 1253 prosinec 29.
 - ab) 1262 srpen 28.
 - ac) 1263 červen 14.
 - ba) CDB V-1, č. 11.
 - bb) CDB V-1, č. 348.
 - bc) CDB V-1, č. 382.
 - ca) SOA Brno E 57. sign. F 8.
 - cb) SÚA Praha Božihrobcí Zderaz inv. č. 17.
 - cc) SÚA Praha ŘC Pohled inv. č. 4.
 - d) Špičatě oválná pečeť z přírodního vosku v ochranné voskové misce přivěšena na hedvábných a) červených, b) žlutočervených, c) červenozelených nitích, 60 × 39 mm.

- e) Avers: postava biskupa s berlou v pravici a s knihou v levici.
Revers: příčně oválný, značně otřelý sekret s postavou muže v pohybu v pečet. poli a opisem + SECRETVM MCV.
- f) + S·FRATRIS·ANSELMI·DI·GRA·WRMIENSIS·EPISCOPI

18. Jindřich, varmijský biskup a zástupce biskupa Bruna

- a) 1279 červen 21.
- b) RBM II, č. 1175.
- c) SÚA Praha AVM inv. č. 1901.
- d) Špičatě oválná pečeť z přírodního vosku přivěšená na hedvábných bíločervených nitích, 65×39 mm, poškozená na legendě.
- e) Postava biskupa s berlou v levici a s žehnající pravicí.
- f) // GINRICI D // // // VARMIENSIS EP // // //

Templáři

19. Ekko, čejkovický a uhřetěveský komtur

- a) 1295 květen 25.
- b) RBM II, č. 1688; Chleboradová, Soupis pečetí ..., c.d., č. 61.
- c) Archiv prezidenta republiky Metropolitní kapitula sign. nová 58; 2. peč.
- d) Šestihranná pečeť (typář kulatý) z přírodního vosku přivěšená na hedvábných červenožlutých nitích.
- e) Gotický štít s čtyřikrát lomeným kulem.
- f) * S·FRATRIS·EXMORIS

20. Ekko, zemský komtur

- a) 1303 říjen 1.
- b) Mitteilungen aus dem NO Landesarchiv 1980, Heft 4, č. 42.
- c) Niederösterreichisches Landesarchiv Wien Urk. Nr. 39; 2. peč.
- d) Kulatá pečeť z přírodního vosku přivěšená na perg. prouž., Ø 32 mm.
- e) Na kříži s rozšířenými rameny položený gotický štít s kosmým třikrát lomeným břevnem.
- f) + S·FRATRIS·HECCONIS

21. Čejkovický konvent

- a) 1303 říjen 1.
- b) Mitteilungen aus dem NO Landesarchiv 1980, Heft 4, č. 42.
- c) Niederösterreichisches Landesarchiv Wien Urk. Nr. 39; 1. peč.
- d) Kulatá pečeť z přírodního vosku přivěšená na perg. prouž., Ø 48 mm.
- e) Gotický štít s heroltským křížem.
- f) + SIGILLUM DOMVS DE SCHEIKWITZ

Recenzoval dr. T. Krejčík

Resümee

Vor dem Luxemburger Zeitabschnitt machen sich in den Böhmisches Ländern drei bedeutendste Ritterorden ansässig. An der Ankunft der Johanniter nahmen in den Jahren 1158—1169 König Vladislav II. und seine führenden Würdenträger, der Kanzler Gervasius und dessen Verwandter Martin, Prager Propst, teil. Böhmen und Mähren gehören im Administrativwege zu dem deutschen Präzeptoriat; am Wendepunkt des 13. und 14. Jahrhunderts wird aber ein selbständiges böhmisches Priorat, später Großpriorat (Böhmen, Mähren, Österreich, Schlesien), konstituiert, der aber der deutschen Sprache formell untergeordnet ist.

Aus den Jahren 1189—1293 blieben 8 Siegel der Johanniter erhalten. Sie sind prinzipiell rund; das erste von ihnen (Nr. 1) gehört dem Propst, dem späteren Johanniter Präzeptor Martin, und es geht um eine Schriftsiegel. Das Siegel des Priors Bernard (Nr. 2) trägt in dem Siegelfeld ein gleicharmiges Kreuz, ähnlich wie beide Siegel des Prager Konvents aus den Jahren 1238 und 1273 (Nr. 4 und 5). Die Siegel Nr. 3, 6, 7 und 8 gehen aus der Symbolik des Namensheiligen des Ordens, des hl. Johannes des Täufers, und es sind auf ihnen abgebildet: das Lamm Gottes, die Taube — der Heilige Geist, der abgehackte Kopf des Heiligen auf der Schüssel, und in dem Siegelfeld des letzten, das dem Herman von Hohenlohe (dem böhmischen Prior aus dem Jahre 1293) gehört, ist die Gestalt des hl. Johannes des Täufers in der Komposition mit dem knienden Siegler im Ordensmantel. Wir können bei diesem Siegel byzantinierende Einflüsse folgen, und dieses Siegel mit den Bullen der Johanniter Großmeister oder der venezianischen Dogen vergleichen. Es ist nicht bei seiner Entstehung auszuschließen, daß in diesem Fall auch inländische Tradition wirkte. Dieses Siegel ist eine Inspiration für das Siegel des böhmischen Priors Havel von Lemberg aus den 40er Jahren des 14. Jahrhunderts geworden, das durch seine Kunstbearbeitung den Gipfel der Siegelkunst erreichte. Die Siegellegenden der Johanniter Vorgesetzten lauteten grundsätzlich auf Namen des Sieglers.

Der mährische Markgraf Vladislav Jindřich und sein Bruder König Přemysl Otakar I. unterstützten irgendwann in den Jahren 1203—1205 die Ansiedlung des Deutschritterordens in Böhmen und Mähren. Am Anfang setzte zwar der preussische Ordensmeister Herman Balko höchste Befugnis über Böhmen durch, aber im Verlauf des 13. Jahrhunderts entwickelte sich ein autonomes dem Hochmeister untergeordnetes Territorium, die böhmische Ballei.

Das älteste Siegel des Deutschritterordens ist das Siegel des Komturs Konrád in Hostěradice aus dem Jahre 1248 (Nr. 9). Sein Siegel ist schildförmig, mit dem Kreuz im Siegelfeld und mit der deutschen Beschriftung. Der Landkomtur Ludvík von Baldersheim petschierte mit rundem Siegel, auf dessen der hl. Thomas seine Hände zu den Wunden des auferstandenen Christus ausstreckt. Dieses Siegel hat eine Beschriftung mit dem Namen des Würdenträgers. Ein anderer Siegeltypus der Landkomture, der zum erstenmal im Jahre 1322 benutzt war, hat schon bei gleichem Thema auf dem Bild eine anonyme Legende. Die ersten Siegeltypen der Deutschordensritter sind obligatorisch mit ihrem Inhalt auch für die Luxemburgerzeit geworden — das Siegel des Komturs und der Kommende in Egger (Nr. 11, 12) und das Siegel der Kommende in Chomutov (Nr. 13). Es geht um die gleiche Situation wie bei den Siegeln der höchsten Ordensbeamten, die stabilisierte Typen benutzten, oder bei den Siegeln der preussischen Meister (Szene mit der Flucht nach Ägypten). Auf unserem Territorium petschierten auch die Priester, die Mitglieder des Ordens, die in dem Verwaltungsapparat des Olmützer Bischofs Bruno von Schauenburg tätig waren, mit gewöhnlichen Priestersiegeln mit hagiographischem Inhalt. Es geht um gespitzte ovalförmige Siegel der Ermlandischer Bischöfe Anselm und Heinrich, auf denen eine Gestalt des Bischofs abgebildet ist (Nr. 17, 18), und Siegel derselben Form von den Offizialen Gottfried und Heidenreich und von dem Pfarrer Gottfried (Nr. 14, 15, 16).

Die Templer kommen in die Böhmisches Länder in den 30er Jahren des 13. Jahrhunderts als der letzte Ritterorden, und wie ersichtlich ist, ohne Anteil des Königs. Sie sind dem deutschen Großpräzeptor untergeordnet, und am Ende der 90er Jahre des 13. Jahrhunderts beginnt die böhmisch-mährisch-österreichische Landkomturei unter dem Komtur Ekko, sich selbständig zu machen. Ekko benutzte zwei runde Siegelstempel mit dem Stammwappen (Nr. 19, 20), dabei das Wappen auf dem zweiten Siegelstempel mit dem Templerkreuz unterlegt ist. Es geht um eine Rarität ohne vergleichbare Analogie. Die Beschriftung der beiden Siegel lauten auf den Namen. Der ritterliche Konvent in Čejkovice benutzte im Jahre 1303 ein rundes Siegel mit dem Balkenkreuz in gotischem Schild (Nr. 21). Der gleiche Inhalt trug auch das Siegel der Templerkommende in Malá Olešnice in Schlesien. Es geht in beiden Fällen um kostbare Kunstdenkmäler an Ritterorden, dessen Existenz tragisch beendet war.

Jeder der zitierten Ritterorden benutzte Siegel mit spezifischem Inhalt, der ihrer Einstellung und Sitten entsprach. Das Siegel spielte bei diesen Ritterorden eine bedeutende Rolle — es war ein grundsätzliches Beglaubigungsmittel. Man sah demnach bald darauf wie auf den Ausdruck der souveränen juristischen Subjektivität des Ordens an.

Doplňk

Po uzávěrce byla autorem zjištěna další pečeť příslušníka řádu německých rytířů komtura slavkovské komendy Gerlacha, v jejímž poli je vyobrazen zleva doprava běžící jelen s otevřenou tlamou a vyplazeným jazykem. Jde o námět hagiografický, neboť jelen je atributem komtureva patrona sv. Gerlacha /F. von Sales Doyè, Heilige und Selige der römisch-katholischen Kirche I—II, Leipzig 1929, s. 441/.

22. Gerlach, slavkovský komtur

a/ 1285 červenec 29.

b/ RBM II, č. 1353.

c/ SOA Opava, pob. Olomouc AO sign. P I a 4

d/ Kulatá pečeť z přírodního vosku přivěšená na perg. prouž., Ø 36 mm.

e/ Zleva doprava běžící jelen.

f/ COMMENDATORIS DE NVSEDLICZ

VÝSTAVY 1987

GUSTAV MAHLER A MY

Malý sál KVMO, 20. 11. 1986—28. 3. 1987

Scénář: Jiří Rychetský, Humpolec

Dále spolupracovaly: Dagmar Kučerová, LŠU Žerotín, Olomouc
Brigita Hértlová, SDOS Olomouc Naděžda Wernerová, KVM Olomouc

Garant: Naděžda Wernerová, KVM Olomouc

Architektonické a grafické řešení: Miroslav Střelec

Fotografie: Ivan Šimáček, SDOS Olomouc Jaroslav Krejčí, Praha

Hudební nahrávky: Naděžda Wernerová AVC PdF UP Olomouc

Plakát a pozvánky: Miroslav Střelec

Publikace: „Zpráva o Gustavu Mahlerovi“, 40 str., 600 kusů, autor: Jan Klusák
grafické řešení: Miroslav Střelec

Realizace výstavy: Pracovníci KVM Olomouc

Na výstavě se podíleli: SDOS Olomouc a LŠU Žerotín Olomouc

Návštěvnost: 4.559

Výstava „Gustav Mahler a my“ byla z větší části převzatá z Muzea Aleše Hrdličky v Humpolci. Původní scénář výstavy, jehož autorem je Jiří Rychetský, ředitel ZŠ v Humpolci, byl částečně přepracován a rozšířen o část zabývající se Mahlerovým působením v Olomouci. Základem pro tuto část výstavy se stala diplomová práce Dagmar Kučerové, bývalé ředitelky LŠU Žerotín. Ojedinelé a málo známé fotografie poskytl pro olomouckou výstavu Jaroslav Krejčí, fotograf a pedagog FAMU z Prahy, ze svého soukromého archivu.

Výstava byla komponována chronologicky a byla rozdělena do sedmi oddílů. První dva pojednávaly o Mahlerově rodě a rodišti — Kalištích u Humpolce, o prostředí a místech, kde prožil své mládí (Jihlava, Praha, Želiv, Pavlovice, Vlašim). Oddíl „tulácká léta“ dokumentoval studia ve Vídni a první dirigentská působení (Bad Hall, Lublaň, Olomouc, Kassel, Praha a Lipsko). Tříměsíční působnost G. Mahlera v olomouckém divadle (r. 1883) byla doložena také divadelními plakáty (majetek SVKO) se jménem Gustava Mahlera. Nalezen byl i klavírní výtah, ve kterém je rukou O. F. Bablera vepsán český text Písně žalobné (Babler ji přeložil ve svých 22 letech), která dvanáct let po Mahlerově smrti, v r. 1923, zazněla v provedení pěveckého sdružení Žerotín v Olomouci. V archivu Jaroslava Krejčího byl objeven snímek dopisu, který psal Mahler z Olomouce (pravděpodobně do Vídně), a který dokumentuje nepřátelský postoj olomouckého tisku vůči třicetiletému kapelníkovi Mahlerovi. Dopis dosud nebyl nikde publikován. Další dva oddíly výstavy dokládaly Mahlerův umělecký vzestup, jeho působení v Budapešti, Hamburku, Vídni a New Yorku i léta jeho tvorby. Část nazvaná „Gustav Mahler a my“ byla věnována vztahům tohoto umělce k naší zemi a osobnostem českého hudebního života. V závěrečném oddíle byly vystaveny recenze, hudební kritiky, programy, články a literatura — vše dokládající platnost a aktuálnost Mahlerova díla v současné době.

Výstava „Gustav Mahler a my“ byla první svého druhu, kterou KVMO uspořádalo. K její působivosti nepochybně přispělo také nápadité výtvarné řešení, které navrhl Miroslav Střelec. Umocněno bylo sochařskou a malířskou secesí ze sbírek OGVU v Olomouci, která navozovala atmosféru doby, ve které Mahler žil. Výstava byla doplněna také přebaly gramofonových desek s hudbou Gustava Mahlera, které vydal Supraphon a nahrávkami Mahlerových symfonií, které si návštěvníci výstavy mohli poslechnout z magnetofonového záznamu.

N. Wernerová

Vladimír K e j l a

PEČETI MĚSTA OSTRAVY VE FONDECH OLOMOUCKÉ POBOČKY SOA OPAVA

DIE SIEGEL DER STADT OSTRAVA IN DER FONDS OLOMOUCER ZWEIGSTELLE DES STAATLICHEN GEBIETSARCHIVS IN OPAVA

Problematika vývoje pečeti a znaku města Ostravy nebyla v několika posledních desetiletích nijak podrobněji zkoumána. Dodnes se vychází hlavně z poznatků prvního ostravského archiváře Aloise Adamuse¹ nebo z německých prací Ladislava Zwierziny² a Rudolfa Drapaly.³ Přitom však zvláště údaje Adamusovy jsou tak nepřesné a neúplné, že je téměř nelze brát v úvahu. Poměrně dosti obsažný výklad o znaku města Ostravy z pera Ladislava Baletky znehodnotil v obou verzích překlep při popisu barvy štítu nejstaršího barevného vyobrazení znaku města z roku 1725.⁴ Tuto chybu nekriticky přejal rovněž i Jiří Čarek.⁵ O zhodnocení dosavadních prací o ostravském znaku a rekapitulaci názorů se pokusil v roce 1979 Karel Hrbáček, bohužel však bez znalosti sfragistického materiálu a úplné bibliografie.⁶

Nový komplexní průzkum pečeti města Ostravy byl tedy nezbytný. I když celá práce není ještě zcela uzavřena, již nyní nasvědčují zjištěná fakta tomu, že bude nutno zároveň od základu zcela přehodnotit také dosavadní názory na vývoj městského znaku.

V období od 1. poloviny 15. do konce 19. století bylo zatím zjištěno celkem 22 druhů pečeti nebo razítek používaných kanceláří města Ostravy nebo jeho úřady. Z tohoto počtu obsahuje 17 druhů v pečetním poli městský znak.

Téměř 300 dosud zjištěných exemplářů jednotlivých druhů pečeti města Ostravy je roztroušeno ve fondech několika archivů. Velmi významnou pozici mezi nimi zaujímá olomoucká pobočka Státního oblastního archivu v Opavě. Ve fondech Arcibiskupství Olomouc (AO) a Metropolitní kapitula Olomouc (MCO) se zde nachází celkem 34 exemplářů pečeti z let 1575 až 1838. Dokumentují 8 druhů pečeti, přičemž dva druhy nebyly v literatuře dosud nikdy popsány. Zvláště cenné jsou ty exempláře, které datují nejstarší nebo nejmladší známé použití příslušného typáře.

POPIS PEČETÍ:

1. Kruhová pečeť, průměr 28 mm.

V bohatě rozvinuté kartuši, zasahující dolní částí až k okraji pečetí, je osedlaný kůň ve skoku doprava, s uzdou a třmeny. Nad koněm vlevo šestilistá růže. Opis kapitálou (8—17) je na stuze ve vnějším hladkém kruhu: SIGILL MAIVS CIVITATIS OSTRAVIE. Plocha kolem kartuše je vyplněna větvičkovitými rozvilkami.

Doloženo je 5 exemplářů, z toho 2 v SOA Opava, pobočka Olomouc (dále jen SOA-Ol).

Datace: 29. 8. 1575⁷—8. 8. 1615⁸

Jedná se o velmi známou pečeť města Ostravy, na níž se ve znaku poprvé objevuje kůň ve skoku, obrácený poprvé doprava a nad ním se rovněž poprvé objevuje růže.

2. Oválná pečeť, výška 28 mm, šířka 25 mm.

V bohatě rozvinuté kartuši, zasahující dolní částí až k okraji pečetí, je doprava kráčejlící osedlaný kůň s uzdou a třmeny. Nad koněm vlevo šestilistá růže. Opis kapitálou (8—17) je na stuze ve vnějším hladkém kruhu: S MINS CIVITATIS OSTRAVIENSIS

Doloženy jsou 3 exempláře, z toho jeden v SOA-Ol.

Datace: 27. 3. 1584⁹—24. 6. 1596¹⁰

Ikonograficky i legendou se tato pečeť hlásí k předchozímu většímu typu. Oba typy zřejmě také vznikly ve stejné době nebo alespoň v období velmi blízkém. O to však více budí pozornost rozdílné ztvárnění podoby koně ve znaku. Na větší pečetí je kůň ve skoku, na menší je kráčejlící.

3. Kruhová pečeť, průměr 30 mm.

Ve španělském štítě, ozdobeném po bocích a nad štítem půlkruhovými silnými provazcovými linkami, je doprava kráčejlící osedlaný kůň, s uzdou a třmeny. Nad ním uprostřed růže.¹¹ Opis kapitálou (12-) mezi dvěma vavřínovými věnci:

• CIVITATIS OSTRAVIENSIS SIGILIVM • 1620

Doloženy jsou 2 exempláře, oba v SOA-Ol.

Datace: 4. 1. 1643¹²—24. 7. 1668¹³

Jde o dosud neznámou a nikde v literatuře dosud nepopsanou pečeť.

4. Kruhová pečeť, průměr 34 mm.

V zdobeném španělském štítě doprava kráčejlící osedlaný kůň na trávníku, s třmeny a vlajčícími opratěmi. Nad koněm uprostřed je pětilistá růže. Opis kapitálou (11-) mezi dvěma hladkými kruhy ve větším vavřínovém věnci:

SIG+ CIVITATIS OST+ +RAVIENSIS

Doloženo je 10 exemplářů, všechny v SOA-Ol.

Typář je uložen v Archivu města Ostravy,¹⁴ sbírkový otisk v SOA Brno.¹⁵

Datace: 30. 6. 1651¹⁶—28. 5. 1685¹⁷

Nález pečeti z roku 1651 posouvá dobu vzniku typáře značně kupředu. I když toto datum nemusí být konečné, lze tento typář označit za nejstarší z dochovaných.

5. Kruhová pečeť, průměr 45 mm.

V zdobeném španělském štítě doprava kráčejíci osedlaný kůň na trávníku, s třmeny a vlajíci opratěmi. Nad koněm uprostřed pětilistá růže. Opis kapitálou (12-) mezi dvěma hladkými kruhy ve větším vavřínovém věnci:

* SIGILLVM * CIVITATIS * OSTRAVIENSIS * A * 1.6.6.4

Doloženo je 8 exemplářů, z toho 5 v SOA-OL.

Typář je uložen v Archivu města Ostravy.¹⁸

Datace: 3. 7. 1665¹⁹—9. 9. 1706²⁰, resp. 8. 11. 1725²¹

Až donedávna byl tento typář považován za nejstarší z dochovaných. Dnes jej ovšem můžeme označit za nejhodnotnější, a to z hlediska jeho výtvarného i technického zpracování.

6. Kruhová pečeť, průměr 15 mm.

V zdobeném španělském štítě doprava kráčejíci osedlaný kůň na trávníku. Nad ním uprostřed pětilistá růže, přesahující horní okraj štítu. Nad štítem iniciály •M•O• Po stranách štítu po dvou hvězdičkách. Po obvodu pečeti vavřínový věnec.

Doloženo je 53 exemplářů, z toho jeden v SOA-OL.

Datace: 10. 8. 1667²²—23. 12. 1803²³

Je zajímavé, že po prvním použití tohoto sekretu v roce 1667 se další otisky objevují až od roku 1778. V letech 1804—1805 byl nahrazen téměř totožným typářem, který se liší od původního jen v detailech. Byl používán ještě v roce 1831. Oba typáře rovněž nebyly dosud známy.

7. Kruhová pečeť, průměr 37 mm.

V zdobeném španělském štítě doprava kráčejíci osedlaný kůň, bez uzdy a třmenů. Nad tím uprostřed šestilistá růže. Opis kapitálou (12-) mezi dvěma vavřínovými věnci:

SIGILL CIVITATIS MORAVO OSTRAVIESIS

Doloženo 55 exemplářů, z toho 11 v SOA-OL.

Typář je uložen v Archivu města Ostravy.²⁴ Na jeho dřívku je vyryt letopočet 1686.

Datace: 20. 4. 1691²⁵—27. 10. 1838²⁶

Tento typář byl prokazatelně nejdéle používán — plných 147 let, přičemž se dá předpokládat jeho vyřazení až v roce 1850. Je také jediným typářem, vzniklým v 17. století, který byl používán i po roce 1805, kdy byly všechny ostatní typáře nahrazeny novými.

8. Kruhová pečeť, průměr 30 mm.

V zdobeném španělském štítě na trávníku doprava obrácený osedlaný

kůň ve skoku. Nad ním vlevo pětistá růže. Opis kapitálou (12-) mezi dvěma hladkými linkami:

SIGIL • SENATUS • CIVITATIS • MORAVO • OSTRAVIENSIS 1805.

Doloženo je 21 exemplářů, z toho 2 v SOA-Ol.

Typář je uložen v Archivu města Ostravy.²⁷

Datace: 20. 7. 1805²⁸—16. 12. 1835²⁹

Jedná se o jednu z pečeti, které přesně ohraničují a datují začátek stálého používání koně ve skoku ve znaku města Ostravy.

Poznamky:

1. A. Adamus, Dějiny města Ostravy v přehledu až do r. 1860, Ostrava 1927, s. 97—99. Týž, Z dějin moravskoostravské radnice, Ostrava 1930, s. 47—48.
2. L. Zwierzina, Insiegel und Wappen der Stadt Mähr.-Ostrau, Mähr.-schles. Grenzbote, č. 43, 29. 5. 1887, s. 1—3.
3. R. Drapala, Geschichte der Stadt Mährisch-Ostrau, Ostrava 1933, s. 46—50.
4. L. Baletka, Znaky měst a městeček Severomoravského kraje, Sborník Státního archivu v Opavě 1968—1971, Opava 1971, s. 249. L. Baletka — J. Louda, Znaky měst Severomoravského kraje, Ostrava 1980, s. 66—67.
5. J. Čarek, Městské znaky v českých zemích, Praha 1985, s. 284—285.
6. K. Hrbáček, Úvaha o ostravském znaku, Zpravodaj ostravské pobočky GHSP, č. 5, 1979, s. 46—61. Tematikou se zabýval také V. Kejla, K problematice růže ve znaku města Ostravy, Zpravodaj klubu genealogů a heraldiků Ostrava, č. 26, 1986, s. 43—44.
7. Archiv města Ostravy, dále AMO, Listiny a listy, sign. I A 29, přivěš. na perg. prouž., vosk červený.
8. SOA Brno, Bočkova sb., č. 10.042—10.054, přitištěna pod papírovým krytem.
9. Archiv Národního muzea v Praze, fond F/143, kart. 115, přitištěna pod pap. krytem.
10. Tamtéž, přitišť. pod pap. krytem.
11. Pro špatnou zchovalost obou exemplářů nelze určit, zda se jedná o pětistou nebo šestistou růži.
12. SOA-Ol, MCO, sign. H III a 37, kart. 546, inv. č. 4375, přitišť. pod pap. krytem.
13. Tamtéž, přitišť. pod pap. krytem.
14. AMO, Sběrka pečetidel, inv. č. 3.
15. SOA Brno, G 125, II B, č. 882.
16. SOA-Ol, MCO, sign. B III a 13, inv. č. 1216, přit. pod pap. krytem.
17. Tamtéž, MCO, sign. H III a 37, kart. 546, inv. č. 4375, přit. pod pap. krytem.
18. AMO, Sběrka pečetidel, inv. č. 1.
19. SOA-Ol, AO, sign. E II b 7/5, inv. č. 2906, přit. pod pap. krytem.
20. AMO, Soukenický cech, sign. C 16, přivěšena na zelených a červených hedvábných stuhách v dřevěném pouzdře, vosk červený.
21. SOA-Ol, MCO sign. F a 20, kart. 244, inv. č. 3611, přitištěná, vosk červený. Ukázkový otisk pro biskupskou kancelář v Kroměříži.
22. Tamtéž, MCO, sign. H III a 37, kart. 546, inv. č. 4375, přit. pod pap. krytem.
23. AMO, Archiv fary v Mor. Ostravě, inv. č. 342, kart. 20, přitištěná, vosk červený.
24. Tamtéž, Sběrka pečetidel, inv. č. 2.
25. SOA-Ol, MCO, sign. H III a 37, kart. 546, inv. č. 4375, přit. pod pap. krytem.
26. AMO, Listiny a listy, sign. I A 68, přitištěná, vosk červený.
27. Tamtéž, Sběrka pečetidel, inv. č. 7.

28. Tamtéž, Archiv fary v Mor. Ostravě, inv. č. 342, kart. 20, přitištěná pod pap. krytem (2 exempláře).
29. AMO, Okresní soud sign. D 1854/23, kart. 34.

Recenzoval dr. T. Krejčík

RESÜMEE

Die Siegel der Stadt Ostrava in den Fonds der Olomoucer Zweigstelle des Staatlichen Gebietsarchivs in Opava.

Die Problematik der Siegel der Stadt Ostrava wurde in den letzten Jahrzehnten nicht ausführlich untersucht. Einige ältere Schriftarbeiten enthalten zahlreiche Fehler, und sie gehen nicht aus dem gründlichen Studium des sphragistischen Materials aus. Eine neue komplexe Erforschung der Siegel der Stadt Ostrava ist also unvermeidlich. Man muß vor allem aus dem Studium der Siegel ausgehen die in den Archiven aufbewahrt sind.

Diese Studie behandelt Siegel, die in den Fonds der Olomoucer Zweigstelle des Staatlichen Gebietsarchivs aufbewahrt sind. Es ist dem Autor gelungen, einige neue Informationen herauszuforschen, die die Datierung und zugleich die Benutzung etlicher Siegel präzisieren. Es waren gleichzeitig zwei Exemplare entdeckt, die die bisherige Literatur nicht kennt (Nr. 2, 6).

5.
*Typář kruhové pečeti města Ostravy,
1651–1685*
Popis pečeti, č. 4, str. 30
Foto: Hana Kunzová

6.
*Typář kruhové pečeti města Ostravy,
1665–1706*
Popis pečeti, č. 5, str. 31
Foto: Hana Kunzová

7.
*Typář kruhové pečeti města Ostravy,
 1686—1838
 Popis pečeti, č. 7, str. 31
 Foto: Hana Kunzová*

8.
*Typář kruhové pečeti města Ostravy,
 1805—1835
 Popis pečeti, č. 8, str. 32
 Foto: Hana Kunzová*

Vyobrazení na první straně obálky:

Fotografický záběr z výstavy „Gustav Mahler a my“, malý sál KVMO

OBSAH:

Libor Jan [Chorazova 15, Brno]: Pečeti rytířských duchovních řádů v Čechách a na Moravě 1189—1310 (s přihlédnutím k dalšímu vývoji).
 str. 1—27

N. Wernerová [KVM Olomouc]: „Gustav Mahler a my“
 Překlad resumé Miroslav Papoušek (KVM Olomouc) str. 28

Vladimír Kejla [Dr. Vrbenského 11, Ostrava]: Pečeti města Ostravy ve fondech olomoucké pobočky SOA Opava str. 29—32

Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci, č. 246

Vydalo Krajské vlastivědné muzeum v Olomouci, nám. Republiky 5/6

Odpovědný redaktor dr. Vlastimil Tlusták

Redakčně připravila dr. Anežka Šimková

Vytiskly Moravské tiskařské závody, n. p., závod 11, třída Lidových milic č. 5,
 Olomouc

Rukopis odevzdán do tisku 27. 1. 1987

Reg. zn. RM 134.